

Een pedagogische benadering van islamitische
radicalisering.

IN HET HUIS VAN DE ISLAM

Hanneke Heimerikx

Studentnummer: S4782720
Begeleider: J.E. Castillo Guerra
Instelling: Faculteit Filosofie, Theologie en
Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit
Nijmegen
Jaar: 2021-2022
Versie: 1.0

Scriptie ter verkrijgen van de graad Master of Arts in de theologie en
religiewetenschappen Radboud Universiteit Nijmegen.

Hierbij verklaar en verzeker ik, Hanneke Heimerikx, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken- ook elektronische media- is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Voorwoord

Na een half jaar stage te hebben gelopen bij de gemeente Apeldoorn was het eindelijk tijd om mijn scriptie te gaan schrijven voor de master 'Religie en Beleid' aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Hoewel het streven was om direct na mijn stage, begin 2019, mijn scriptie te gaan schrijven werd ik aangenomen bij mijn huidige werkgever. Dit maakte dat ik voor twee nieuwe uitdagingen kwam te staan. Allereerst de uitdaging van mijn nieuwe baan. Maar daarnaast ook de uitdaging om naast mijn fulltime baan een scriptie te gaan schrijven.

Dit is zonder meer uitdagend geweest, maar met het schrijven van mijn scriptie heb ik twee interesses samen kunnen voegen. Nadat ik voor mijn opleiding 'Maatschappelijk Werk en Dienstverlening' twee jaar stage heb gelopen in het jongerenwerk kreeg ik de mogelijkheid om mijn interesse in het thema islamitische radicaliseringsproces bij de gemeente Apeldoorn te gaan onderzoeken. Het was voor mij dan ook een uitgelezen kans die ik met beide handen heb aangegrepen. Mijn interesse in deze twee onderwerpen maakt dat ik twee jaar na dato alsnog mijn scriptie heb geschreven.

Deze scriptie heb ik nooit kunnen schrijven zonder de steun van mijn omgeving en ik wil bij deze dan ook de gelegenheid gebruiken om hen te bedanken.

Allereerst wil ik graag mijn begeleider vanuit de Radboud Universiteit Nijmegen, Jorge Castillo Guerra, bedanken voor het geven van constructieve feedback en de vrij gemaakte tijd nadat ik twee jaar na dato op de deur kwam kloppen. Mijn dank hiervoor.

Daarnaast wil ik graag Christien Moene bedanken voor alle wijze woorden tijdens mijn stageperiode bij de gemeente Apeldoorn. Deze wijze woorden hebben gedurende het schrijven van mijn scriptie in mijn hoofd rondgespoekt en hebben een gepaste plek gekregen in mijn scriptie.

Verder wil ik mijn dank uiten naar mijn familie, vrienden en collega's. De periode waarin ik mijn scriptie heb geschreven, was een periode van vele nieuwe uitdagingen waarin zij een motiverende en steunende factor zijn geweest.

Tot slot gaat mijn grootste dank uit naar mijn vrouw, Dominique Buchele. Zonder haar steun en wijsheid was deze uitdaging mij niet gelukt.

Samenvatting

Door middel van onderzoek is geprobeerd inzicht te verkrijgen in de rol van opvoedingsonzekerheid bij het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces. Op dit moment wordt het islamitische radicaliseringsproces met name vanuit het perspectief van veiligheid benaderd en niet tot nauwelijks vanuit het pedagogische perspectief. Door opvoedingsonzekerheid tegen het licht van de sociale leertheorie te houden kan inzicht verschaft worden over de rol van opvoedingsonzekerheid bij het tegengaan van het islamitische radicaliseringsproces en kunnen er andere handvatten aangereikt worden ter preventie van dit proces.

Inhoudsopgave

VOORWOORD	2
SAMENVATTING	3
INHOUDSOPGAVE	4
LEESWIJZER	6
INLEIDING	7
HOOFDSTUK 1: THEORETISCH KADER	9
1.1 PROBLEEMANALYSE	9
1.2 CONCEPTUELE KADER	12
1.2.1 DOELSTELLING EN VRAAGSTELLING	12
1.2.2 CENTRALE BEGRIPPEN	13
1.3 TECHNISCH DESIGN	14
1.3.1 ONDERZOEKSTRATEGIE	14
1.3.2 DATAVERZAMELING	15
1.3.3 ONDERZOEKSPOPULATIE	15
1.3.4 INTERVIEWGUIDE	16
1.3.5 DATA-ANALYSE	16
1.3.6 GENERALISEERBAARHEID EN VALIDITEIT VAN DE GEGEVENS	17
1.3.7 BESCHRIJVING VELDWERK	18
1.4 CONCLUSIE	18
HOOFDSTUK 2: ISLAMITISCHE RADICALISERING	20
2.1 ISLAMITISCHE RADICALISERING	20
2.2 VATBAARHEID VOOR ISLAMITISCHE RADICALISERING	21
2.3 VOEDINGSBODEMS	21
2.4 TRIGGERFACTOREN	25
2.5 STAIRCASE MODEL VAN FATHALI MOGHADDAM	26
2.6 CONCLUSIE	28
HOOFDSTUK 3: OPVOEDINGSONZEKERHEID	30
3.1 WAT IS OPVOEDINGSONZEKERHEID	30
3.2 VIJF ASPECTEN VAN OPVOEDINGSONZEKERHEID	31
3.2.1 VORMING VAN DE IDENTITEIT VAN HUN KINDEREN	31
3.2.2 VERSCHIL IN RELIGIEUZE BELEVING TUSSEN OUDERS EN KINDEREN	32
3.2.3 OPVOEDEN IN EEN SECULIERE CONTEXT	33
3.2.4 VERSCHIL IN OPVOEDINGSSTIJL	34
3.2.5 VERLIES VAN NETWERK	35
3.3 CONCLUSIE	35

HOOFDSTUK 4: SOCIALE LEERTHEORIE IN HET PERSPECTIEF VAN OPVOEDINGSONZEKERHEID	37
4.1 SOCIALE LEERTHEORIE VAN ALBERT BANDURA	37
4.2 SOCIALE LEERTHEORIE EN OPVOEDINGSONZEKERHEID	39
4.3 CONCLUSIE	42
HOOFDSTUK 5: CASESTUDY BIJ DE GEMEENTE APELDOORN NAAR OPVOEDINGSONZEKERHEID	43
5.1 ONDERZOEKSKADER	43
5.2 OPVOEDINGSONZEKERHEID BINNEN DE GEMEENTE APELDOORN.	43
5.2.1 VORMING VAN DE IDENTITEIT VAN HUN KINDEREN	44
5.2.2 VERSCHIL IN RELIGIEUZE BELEVING TUSSEN DE OUDERS EN KINDEREN	44
5.2.3 OPVOEDEN IN DE SECULIERE CONTEXT	46
5.2.4 VERSCHIL IN OPVOEDINGSSTIJL	47
5.2.5 VERLIES VAN NETWERK	47
5.3 CONCLUSIE	47
HOOFDSTUK 6: CONCLUSIE	49
6.1 DISCUSSIE	49
6.2 CONCLUSIES ONDERZOEK	51
6.2.1 AANBEVELINGEN VOOR DE PRAKTIJK	53
6.2.2 AANBEVELINGEN VOOR DE THEORIE	54
6.3 REFLECTIE VAN DE ONDERZOEKER	54
LITERATUURLIJST	57
BIJLAGEN	64
1. INTERVIEW GUIDE	64
2. TOPICLIJST	66
3. CODEBOOM	68

LEESWIJZER

In dit onderzoek zal de vraag beantwoord worden over in hoeverre de sociale leertheorie rekening houdt met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces bij moslimjongeren.

Om deze vraag te beantwoorden komt in het eerste hoofdstuk het theoretische kader aan bod. Er wordt stilgestaan bij de doelstelling van dit onderzoek en hoe dit onderzoek is uitgevoerd. Aan de hand van de vraag die gesteld is in de inleiding, zal het theoretisch kader bijdragen aan een academische vorm van dit onderzoek.

Het volgende hoofdstuk zal meer inzicht geven in islamitische radicalisering. Hier wordt stilgestaan bij wat islamitische radicalisering is, wie daar nu precies vatbaar voor is, hoe het proces van islamitische radicalisering er uit ziet en wat de voedingsbodems en triggerfactoren voor islamitische radicalisering zijn.

In het derde hoofdstuk wordt uitgebreid stilgestaan bij het begrip opvoedingsonzekerheid. Het begrip opvoedingsonzekerheid bestaat uit vijf verschillende aspecten. Deze aspecten zullen stuk voor stuk voorbij komen in dit hoofdstuk.

Vervolgens zal in hoofdstuk vier de sociale leertheorie van Albert Bandura aan bod komen. Allereerst zal worden uitgelegd wat deze theorie inhoudt om vervolgens stil te staan bij hoe deze theorie zich verhoudt met islamitische radicalisering, het staircasemodel van Moghaddam en het begrip opvoedingsonzekerheid.

In het vijfde hoofdstuk komt de casestudy die bij de gemeente Apeldoorn gehouden is aan bod. Hier komen de uitkomsten van het gehouden onderzoek bij de gemeente Apeldoorn aan de orde. In dit hoofdstuk worden ook de bevindingen van de onderzoeker beschreven. Hierbij gaat het om punten waar de onderzoeker tegenaan is gelopen en hoe het veldwerk is verlopen. Afsluitend aan dit hoofdstuk komt ook een evaluatie van de onderzoeker over het onderzoeksproces aan bod. In deze paragraaf bekijkt de onderzoeker met kritische blik op het eigen onderzoek en de eigen vaardigheden. Daarnaast probeert de onderzoeker verbeteringen onder woorden te brengen.

Het zesde hoofdstuk staat in het teken van de conclusie en de aanbevelingen die aan de hand van dit onderzoek getrokken zijn. Hier wordt aandacht besteed aan het beantwoorden van de hoofdvraag en wordt getracht om de nieuw verkregen inzichten te vertalen naar concrete aanbevelingen. In dit hoofdstuk komt ook de discussie van het onderzoek aan bod. Dit is een terugkoppeling vanuit de eigen resultaten op de bestaande theorie.

INLEIDING

Islamitische radicalisering is de laatste paar jaren een actueel thema geweest en is ook nu nog steeds een actueel thema. Er wordt wel bijna wekelijks in het nieuws gesproken over een persoon die mogelijk geradicaliseerd is. Het is een thema dat ons allen raakt. Hoewel er veel onderzoeken zijn naar het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces, blijft de vraag hoe het proces precies tot stand komt en welke factoren er allemaal een rol spelen nog steeds onbeantwoord.

Sinds 2015 zijn gemeenten zelf verantwoordelijk voor het opstellen van beleid met betrekking tot radicalisering. Hoewel de gemeente Apeldoorn weinig ervaring heeft met islamitische radicalisering, is dit proces vaak niet zichtbaar voor anderen. Radicalisering kan soms ontstaan in een isolement. Het is een proces dat vroegtijdig gesignaleerd en aangepakt dient te worden. Om radicalisering te voorkomen moet ingezet worden op preventie¹. Alleen straffende maatregelen toepassen is dweilen met de kraan open. Hoe eerder signalen van radicalisering worden opgevangen, hoe meer er gedaan kan worden om het proces te remmen, voorkomen of zelfs terug te draaien. Het signaleren moet vooral gebeuren op plekken waar de jongeren die vatbaarder zijn voor islamitische radicalisering veel komen. Dit kunnen plekken zijn zoals op school, wijkcentra, buurtcentra en in het bijzonder ook familie en vrienden. Met name de ouders hebben een cruciale rol, zij zien namelijk als eerste het gedrag van hun kinderen veranderen. Ouders zijn zich echter vaak niet bewust voor de ontvankelijkheid voor radicalisering. Zij spelen een belangrijke rol in het bespreken van idealen en morele overtuigingen, juist wanneer deze afwijken van de heersende normen en waarden. Sieckelinck, de Winter & van San benadrukken in hun onderzoek dat gevormde idealen niet meteen afgewezen moeten worden. De vorming van idealen is namelijk een zeer belangrijk onderdeel van iemands identiteitsontwikkeling, met name in de adolescentiefase². Sieckelinck et al. stellen wel een voorwaarde aan deze identiteitsontwikkeling. Ouders dienen geïnteresseerd te zijn in de beweegredenen van de kinderen en moeten tegelijkertijd een tegenwicht kunnen bieden. Zij moeten hun kinderen andere perspectieven laten zien, grenzen stellen en ook ideologische tegenkracht bieden. Uit dit onderzoek van Stijn Sieckelinck et al. komt naar voren dat *opvoedingsonzekerheid* een mogelijke voedingsbodem voor islamitische radicalisering kan zijn³. Bij opvoedingsonzekerheid ontbreekt het ouders aan de vanzelfsprekende normen en waarden waaruit zij hun kinderen op willen voeden. Met name migrantenouders komen voor veel onzekerheden te staan, zo ook met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen. Pedagoog Trees Pels beschrijft in haar onderzoek dat er risico's kunnen zijn in de opvoeding van moslimjongeren. Zij beschrijft dat ouders al dan niet bewust leren dat hun kinderen bijvoorbeeld andere groepen moeten wantrouwen. Daarom is het van belang dat moslimouders worden ondersteund in de opvoeding om zo het pedagogische klimaat te

¹ Steven Lenos, "Preventie radicalisering," *RadarAdvies*, geraadpleegd juni 2, 2019, <https://www.radaradvies.nl/themas/jeugd/preventie-radicalisering/>.

² Stijn Sieckelinck, Micha de Winter and Marion van San, *Idealen op drift, een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren* (Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, 2010), 6 & 13.;

Erik Erikson, "Eight stages of man," *Lumen*, geraadpleegd op maart 1, 2019, <https://courses.lumenlearning.com/teachereducationx92x1/chapter/eriksons-stages-of-psychosocial-development/>.

³ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 6 & 13.

versterken⁴. Hoewel opvoedingsonzekerheid zeker niet de enige factor is die bij kan dragen aan het islamitische radicaliseringsproces, is het wel een factor die tot op heden onderbelicht is gebleven en verder onderzocht dient te worden.

Vanuit die vraag heb ik vanaf januari 2019 tot en met juni 2019 een praktijkonderzoek uitgevoerd bij de gemeente Apeldoorn binnen de afdeling 'Jeugd, Zorg en Welzijn'. Het doel van het praktijkonderzoek is om vanuit een andere invalshoek informatie te verschaffen over de mogelijkheden van de gemeente Apeldoorn met betrekking tot het beleid voor het tegengaan van islamitische radicalisering. Aan de hand hiervan kan uiteindelijk advies gegeven worden aan de gemeente Apeldoorn over wat de mogelijkheden zijn voor het uitoefenen van invloed binnen huishoudens waar opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor is voor islamitische radicalisering. De hoofdvraag die gebruikt werd om dit doel te kunnen behalen is: *"Hoe kan de gemeente Apeldoorn, via het jongerenwerk, invloed uitoefenen binnen gezinnen waarin opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor is voor religieuze en politieke radicalisering?"*

Onderliggende thesis bouwt verder op de behoefte van de gemeente Apeldoorn om op een preventieve wijze met islamitische radicalisering om te gaan. De informatie die bij de gemeente Apeldoorn is vergaard, wordt meegenomen in dit onderzoek en wordt tegen het licht gehouden van de sociale leertheorie van Albert Bandura. De vraag die in dit onderzoek beantwoord zal worden, is: *"In hoeverre houdt de sociale leertheorie rekening met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijke risicofactor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces?"*

⁴ "Preventie en aanpak," Nederlands Jeugd Instituut, laatst bewerkt oktober 2020, <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Radicalisering/Preventie-en-aanpak/Pedagogische-mismatch-in-het-onderwijs>.

HOOFDSTUK 1: THEORETISCH KADER

In het theoretische kader van het onderzoek komt alles aan bod wat van belang is voor het praktijkonderzoek. De gegevens die uit het praktijkonderzoek zijn gekomen vormen de basis voor het onderzoek naar in hoeverre de sociale leertheorie rekening houdt met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering. Als eerste komt de probleemanalyse aan bod (1.1) waarin duidelijk wordt wat het belang is voor het onderzoek. Vervolgens wordt de aandacht gelegd op het conceptuele kader (1.2). Hierin komt de doelstelling en de vraagstelling van het onderzoek aan bod en worden de belangrijkste begrippen kort uitgelegd. Vervolgens wordt de aandacht verlegd naar het technische design van het onderzoek, waar in sub paragraaf 1.3.1 de onderzoekstrategie aan bod komt. In sub paragraaf 1.3.2 komt vervolgens de manier van data verzamelen aan bod. In de volgende sub paragraaf wordt de onderzoekspopulatie beschreven en in de sub paragraaf daarna wordt de interviewguide uitgelegd. In sub paragraaf 1.3.5. komt de data-analyse aan bod en in de sub paragraaf daarna wordt de generaliseerbaarheid en validiteit van het onderzoek beschreven. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

1.1 Probleemanalyse

Migratie is in de Nederlandse samenleving geen nieuw onderwerp, maar is juist van alle tijden. Op 1 april 2021 had bijna een kwart van de Nederlandse bevolking een migratieachtergrond, waarvan 14,1% een niet-westerse migratieachtergrond had⁵. Veel van deze migranten kennen in Nederland een succesverhaal en keren niet meer terug naar hun land van herkomst. Zij weten te integreren in de Nederlandse samenleving, leren de Nederlandse taal, vinden een baan en hebben een betere toekomst gevonden voor hunzelf en hun kinderen in Nederland⁶.

Helaas geldt dit niet voor iedereen. Niet alle migranten weten uiteindelijk een weg te vinden in de Nederlandse samenleving. Een groot deel van deze migranten ervaren ongenoegen in de Nederlandse maatschappij. De eerste generatie niet-westerse migranten zijn vaak doelgericht naar Nederland gekomen voor een betere toekomst voor hunzelf en voor hun kinderen. Het betreft meestal de tweede en derde generatie migranten die grote ongenoegen ervaren over de Nederlandse maatschappij. Zij kunnen hun draai niet vinden, voelen zich buitengesloten en hebben het idee dat zij niet de toekomst kunnen opbouwen zoals zij dat graag zouden willen zien⁷. Een deel van deze groep voelt dermate veel ongenoegen dat er een kans bestaat op radicalisering⁸.

Er zijn vele verhalen bekend over jongeren die radicaliseren. In deze verhalen komen diverse voedingsbodems naar voren, maar wordt er nauwelijks gesproken over opvoeding. Toch komen in de verhalen vaak aspecten van opvoeding naar voren. Een voorbeeld hiervan is de Apeldoornse, met Surinaamse roots, Xaviera S. Op het forum "Islam en wij" heeft Xaviera

⁵ "Hoeveel mensen met een migratieachtergrond wonen in Nederland," Centraal Bureau voor de Statistiek, laatst bewerkt april 2021, <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland>.

⁶ Freek Bux and Simone de Roos, "Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen," Sociaal Cultureel Planbureau, 2015, 34.

⁷ Willem Huijnk, Jaco Dagevos, Merove Gijsberts and Iris Andriessen, "Een wereld van verschil," *Sociaal Cultureel Planbureau*, 2015, 241.

⁸ Bux and de Roos, "Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen," 133.

zich geuit over haar moeilijke jeugd⁹. Een ander voorbeeld is Laura H. In het gelijknamige boek wordt zichtbaar dat ook zij geen gemakkelijke jeugd heeft gehad. Ook haar vriend, genaamd Ibrahim I. heeft geen ongecompliceerde jeugd gehad. Alle drie zijn uiteindelijk geradicaliseerd. Hun verhalen gaan vaak over een zoektocht naar identiteit en zingeving¹⁰. Verhalen waarin niet duidelijk is wat de rol van opvoeding is geweest op het radicaliseringsproces, maar waarbij wel opmerkelijk vaak gesproken wordt over een moeizame jeugd.

Opvallend is dan ook dat tot op de dag van vandaag in wetenschappelijke onderzoeken maar weinig aandacht besteed wordt aan de relatie tussen opvoeding en het radicaliseringsproces. Dit is des te opmerkelijker wanneer bedacht wordt dat het radicaliseringsproces met name lijkt plaats te vinden tijdens de adolescentie en dat in de vele radicaliseringsverhalen een duidelijke overeenkomst lijkt te zijn, namelijk: een moeizame jeugd. Het is belangrijk dat radicalisering vroegtijdig gesignaleerd wordt, zodat dit ook vroegtijdig aangepakt kan worden. Daarbij is het juist van belang dat ook de ouders en het gezin worden betrokken als een mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces.

De rol van ouders bij islamitische radicalisering is tot op heden onderbelicht geweest, terwijl dit een belangrijke factor is. Zo wordt in het onderzoek *“Extremistisch denken en doen”* van Lars Nickolson et al. opvoeding helemaal niet als factor benoemt¹¹. In sommige onderzoeken, zoals bijvoorbeeld het onderzoek van Jolijn Broekhuizen, Maaïke van Kapel en Rozetta Meijer, komt enkel de factor van opvoedingsstijl naar voren, maar niet een breder begrip van opvoeding zoals opvoedingsonzekerheid¹². Ook het onderzoek van pedagogoog Trees Pels brengt opvoeding matig naar voren in combinatie met islamitische radicalisering. In haar onderzoek komt naar voren welke risico's en beschermende factoren er in de opvoeding bij moslimgezinnen kunnen spelen. Zoals eerder benoemd kunnen ouders al dan niet bewust hun kinderen aanleren andere groepen te wantrouwen¹³. Ouders die hun kinderen leren om een wantrouwende houding aan te nemen ten opzichte van 'de ander' kunnen (on)bewust bijdragen aan het radicaliseringsproces, hoewel dit zeker niet altijd het geval hoeft te zijn¹⁴. In een onderzoek van Politicologe Amy Jane Gielen wordt deze relatie bevestigd. Dit onderzoek was echter niet naar moslimjongeren, maar naar extreemrechtse jongeren. Uit haar onderzoek kwam naar voren dat deze rechtse jongeren hun xenofobie en nationalistische denkbeelden in de eerste plaats deelden met hun ouders¹⁵. Ook het onderzoek van extreemrechtsdeskundige Van Donselaar uit 2005 bevestigde dit beeld¹⁶. Hoogleraar pedagogiek Micha de Winter, hoogleraar Jeugd en Educatie van Antillianen

⁹ Bas Tijhaar, “IS-verdachte uit Apeldoorn opgepakt in Turkije,” *Brabants Dagblad*, januari 24, 2018, <https://www.bd.nl/buitenland/is-verdachte-uit-apeldoorn-opgepakt-in-turkije~a302e15e/>.

¹⁰ Thomas Rueb, *Laura H.* (Amsterdam: Das Mag Uitgeverij, 2018).

¹¹ Lars Nickolson, et al., “Extremistisch denken en doen,” *Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum*, juni 2021, <https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3063/3050-extremistisch-denken-en-doen-samenvatting.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

¹² Jolijn Broekhuizen, Maaïke van kapel and Rozetta Meijer, “Onderzoeksinstrument zicht op radicalisering,” *Kennisplatform Integratie & Samenleving*, september 2018, <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/onderzoeksinstrument-zicht-op-radicalisering.pdf>.

¹³ NJI, “Preventie en aanpak.”

¹⁴ Freek de Meere and Lisa Lensink, “Radicalisering, richtlijnen voor jeugdwerkers,” *Verwey Jonker Instituut*, november 11, 2017, <https://www.ycare.eu/files/YCARE%20Guidelines%20NL.pdf>

¹⁵ Amy Jane Gielen, *Radicalisering en identiteit* (Amsterdam: Aksant, 2008), 14.

¹⁶ De Meere and Lensink, “Radicalisering,” 11.

Marion van San en radicaliseringsexpert Stijn Sieckelinck stellen echter dat de opvoeding en de reacties van ouders nauwelijks een rol spelen in het radicaliseringsproces. Zij stellen dat het veel belangrijker is om te kijken naar de identiteit van jongeren en dat ouders maar zelden de rechtstreekse aanleiding zijn voor het radicaliseringsproces. Zij benadrukken wel dat het gezin een rol speelt in de zoektocht van jongeren naar hun identiteit en naar hun plaats in de samenleving. Ouders kunnen niet altijd voorzien in de zoektocht naar identiteit van jongeren¹⁷. Dit vacuüm kan dan worden opgevuld door radicale groepen. Zij bieden de jongeren namelijk een duidelijke identiteit en een duidelijk doel in het leven. Op die manier krijgen de jongeren het gevoel ergens bij te horen. Aangezien zij wel erkennen dat de ouders een belangrijke rol spelen bij het vormen van de identiteit van jongeren is het belangrijk om de ouders en de opvoeding te betrekken bij het radicaliseringsproces. Naast de risico's is het ook van belang om stil te staan bij de beschermende factoren die ouders kunnen bieden voor het tegengaan van islamitische radicalisering. Ouders kunnen een sterke en warme pedagogische context bieden voor jongeren. Zij kunnen jongeren ondersteunen bij de ontwikkeling van idealen, zodat deze niet hoeven uit te groeien tot extremisme¹⁸.

Zo'n 8.2% van de Apeldoornse inwoners heeft een niet-westerse migratie-achtergrond¹⁹. Hoewel de gemeente Apeldoorn niet heel veel ervaring heeft met islamitische radicalisering, kwam er begin 2019 vanuit het jongerenwerk het signaal dat er een mogelijke risicofactor was voor religieuze en politieke radicalisering. Doordat het proces van radicalisering, en dus ook islamitische radicalisering, niet altijd zichtbaar is, wordt het des te belangrijker gevonden om islamitische radicalisering vroegtijdig te herkennen en aan te pakken. Hoe eerder signalen van radicalisering opgevangen worden, hoe meer er gedaan kan worden om het proces te remmen, te voorkomen of zelfs terug te draaien. Signaleren moet vooral plaatsvinden op plekken waar de jongeren die vatbaar zijn voor islamitische radicalisering komen. Dit kunnen plekken zijn zoals op school, wijkcentra, buurtcentra en met name ook familie en vrienden. Daarbij moet vooral ook de rol van ouders niet worden onderschat. Zij spelen een cruciale rol in het bespreken van idealen en morele overtuigingen, juist wanneer deze ook afwijken van de heersende normen en waarden.

Sinds 2015 zijn gemeenten zelf verantwoordelijk voor het opstellen van beleid met betrekking tot radicalisering. In november 2018 kwam vanuit het jongerenwerk het signaal dat opvoedingsonzekerheid een mogelijk risicofactor is voor islamitische radicalisering. Hoewel radicalisering dus niet sterk aanwezig lijkt te zijn in de gemeente Apeldoorn, is het wel de verwachting dat in de komende jaren tegenstellingen in de gemeente Apeldoorn vergroot zullen worden. Dit wordt ook wel polarisatie genoemd en dit wordt ook wel gezien als één van de voedingsbodems voor islamitische radicalisering²⁰. In de gemeente Apeldoorn werd radicalisering tot op heden met name bekeken vanuit een veiligheidsperspectief. De vraag die vanuit de gemeente Apeldoorn kwam was dan ook of er niet andere invalshoeken zijn om islamitische radicalisering tegen te gaan, als aanvulling op het veiligheidsperspectief. Dit heeft terugdringen van islamitische radicalisering tot het uiteindelijke doel.

¹⁷ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift* 16.

¹⁸ "Wat werkt in het voorkomen van Radicalisering?," Vragen en antwoorden, Platform Jeugd preventie Extremisme en Polarisatie, geraadpleegd op oktober 17, 2020, <https://www.platformjep.nl/documenten/vragen-en-antwoorden/wat-werkt-in-het-voorkomen-van-radicalisering>.

¹⁹ "Inwoners Apeldoorn," Cijfers Apeldoorn, OZO, laatst bewerkt oktober 7, 2021, <https://www.oozo.nl/cijfers/apeldoorn>.

²⁰ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 5.

Deze scriptie probeert een nieuwe blik te geven op een bestaande theorie, waarbij er specifiek ook aandacht besteed wordt aan de rol van ouders. Door meer inzicht te hebben in opvoedingsonzekerheid als onderdeel van de sociale leertheorie van Bandura kan opvoedingsonzekerheid meegenomen worden bij de preventie van islamitische radicalisering. Zo kan er op een pedagogische wijze bijdrage geleverd worden voor het tegengaan van het islamitische radicaliseringsproces.

In enkele onderzoeken naar radicalisering komen aspecten van opvoeding naar voren, toch wordt er in de literatuur die zich bezighoudt met radicaliseringsprocessen geen rekening gehouden met opvoedingsonzekerheid. Dit is een vacuüm omdat juist onderzoeken naar opvoedingsonzekerheid het islamitische radicaliseringsproces kunnen benaderen vanuit het pedagogische perspectief. In combinatie met de sociale leertheorie kan radicalisering benaderd worden vanuit de context van de persoon en het aanleren van gedrag. In dit onderzoek wordt er dan ook gekeken naar de relatie tussen opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders en het islamitische radicaliseringsproces. Dit vraagstuk wordt daarbij benaderd vanuit de “sociale leertheorie” van Albert Bandura. Deze theorie probeert het radicaliseringsproces te beschrijven aan de hand van de context waarin een jongere leeft en nieuw gedrag aanleert. Het is niet zeker dat de sociale leertheorie rekening houdt met opvoedingsonzekerheid voor het islamitische radicaliseringsproces.

1.2 Conceptuele kader

In het onderzoekskader is besproken wat het belang is voor het opnemen van opvoedingsonzekerheid in de sociale leertheorie als verklaringsmodel voor islamitische radicalisering. In de komende paragrafen zal worden besproken wat er precies onderzocht wordt in deze masterscriptie en hoe het onderzocht zal worden.

1.2.1 Doelstelling en vraagstelling

De doelstelling van dit onderzoek is om een bijdrage te leveren voor het verder ontwikkelen van de sociale leertheorie als verklaringsmodel voor islamitische radicalisering. In deze masterscriptie wordt geprobeerd de grenzen van de sociale leertheorie te vinden en een bijdrage te leveren aan de theorievorming van deze theorie.

Daarnaast heeft het tot doel om een bijdrage te kunnen leveren aan preventietools voor het tegengaan van islamitische radicalisering, maar dan vanuit een pedagogisch perspectief.

Uit de doelstelling vloeit de volgende hoofdvraag voort: *“In hoeverre houdt de sociale leertheorie rekening met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces bij moslimjongeren?”*

Om antwoord te krijgen op de doelstelling en de daarbij horende hoofdvraag zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Hoe komt het islamitische radicaliseringsproces tot stand?
2. Welke factoren van opvoedingsonzekerheid spelen een mogelijke risicofactor voor islamitische radicalisering?
3. Wat is de sociale leertheorie van Albert Bandura en in hoeverre verhoudt deze zich tot de het islamitische radicaliseringsproces?

4. Welke factoren van opvoedingsonzekerheid komen aan de hand van de casestudy van de gemeente Apeldoorn naar voren als mogelijke risicofactor voor islamitische radicalisering?

1.2.2 Centrale begrippen

Eerst zullen vier centrale begrippen van dit onderzoek kort aan bod komen. Islamitische radicalisering staat centraal in dit onderzoek, maar dit begrip kent vele betekenissen. Daarom is het belangrijk om helder te hebben welke definitie in dit onderzoek gebruikt wordt.

Islamitische radicalisering: In dit onderzoek wordt de definitie van de AIVD gebruikt: *“het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische orde (doel), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (middel), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect).”²¹*

In hoofdstuk twee zal dit begrip uitgebreider aan bod komen.

Niet-westerse migranten: een persoon met een migratieachtergrond uit één van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (uitgezonderd van Indonesië en Japan) of Turkije²².

Opvoedingsonzekerheid: Het ontbreken van de vanzelfsprekendheid bij het opvoeden van hun kinderen vanwege de uitdagingen waar migrantenouders voor komen te staan²³. Het begrip opvoedingsonzekerheid bestaat uit vijf verschillende aspecten:

1. Verlies van netwerk
2. Verschil in religieuze beleving
3. Verschil in opvoedingsstijl
4. Opvoeden in een seculiere context
5. Vorming van identiteit van de jongeren

Deze vijf aspecten zijn uitdagingen voor niet-westerse moslimouders die hun kinderen proberen op te voeden in een samenleving die zij nog niet geheel eigen zijn. In hoofdstuk drie wordt uitvoerig op het begrip opvoedingsonzekerheid ingegaan.

Sociale leertheorie: Deze theorie verklaart het radicaliseringsproces vanuit de omgeving. Deze theorie gaat er van uit dat iemand gedrag aanleert door dit af te kijken bij zijn omgeving²⁴. De sociale leertheorie wordt in hoofdstuk 4 verder uitgewerkt.

²¹ “Extremisme,” Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst, geraadpleegd op februari 12, 2019, <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme>.

²² “Wat is het verschil tussen een westerse en een niet-westerse allochtoon?,” Centraal Bureau voor de Statistiek, laatst bewerkt april 2021, <https://www.cbs.nl/nl-nl-faq/specifiek/wat-is-het-verschil-tussen-een-westerse-en-niet-westerse-allochtoon->.

²³ Floortje Keuskamp, “Opvoedingsonzekerheid bij ouders” (PhD diss., Universiteit Utrecht, 2013), 9.

²⁴ Albert Bandura, “Social Learning Theory,” *General Learning Press*, 1971, 1-41, http://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf.

1.3 Technisch design

In de komende paragrafen zal stil worden gestaan bij hoe het onderzoek is opgezet en is uitgevoerd. Als eerste zal het onderzoeksstrategie centraal gesteld en vervolgens zullen de verschillende bronnen die in het onderzoek geraadpleegd zijn aan de orde komen.

1.3.1 Onderzoekstrategie

Om tot een duidelijk antwoord te komen op de hoofdvraag is er voor gekozen om een kwalitatief onderzoek te doen. De vraag die bij de gemeente Apeldoorn centraal stond leent zich hier voor. Het betrof de volgende vraag: *“hoe kan de gemeente Apeldoorn, via het jongerenwerk, invloed uitoefenen binnen gezinnen waar opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor is voor islamitische radicalisering?”*. Dit maakt namelijk dat er aan jongerenwerkers en aan ambtenaren gevraagd kon worden hoe opvoedingsonzekerheid in de praktijk tot uiting komt. Kwalitatief onderzoek is geschikt voor het uitvoeren van kleinschalige onderzoeken met een kleinschalig respondentengroep en geeft de gelegenheid om door te vragen in de interviews. Dit onderzoek is dan ook uitgevoerd op grond van kwalitatieve interviews²⁵. Deze interviews beoogde inzicht te geven in de ervaringen in het werk van jongerenwerkers en ambtenaren die werkten met moslimgezinnen en moslimjongeren die mogelijk radicaliseerde. In de gehouden interviews kwamen relevante aspecten naar voren met betrekking tot opvoedingsonzekerheid en islamitische radicalisering.

Deze gevonden aspecten liggen ten grondslag aan dit huidige onderzoek om zo uiteindelijk de vraag *“In hoeverre houdt de sociale leertheorie rekening met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces bij moslimjongeren?”* te kunnen beantwoorden.

Voorafgaande aan het praktijkonderzoek heeft er ook een literatuuronderzoek plaatsgevonden. Dit literatuuronderzoek ondersteunt de relevantie van het praktijkonderzoek en geeft een plaats aan bestaande theorieën rondom verklaringsmodellen voor islamitische radicalisering. Door middel van het literatuuronderzoek wordt er meer inzicht verschaft in de verschillende begrippen die in het onderzoek naar voren komen. Zo wordt er meer inzicht verworven in het begrip islamitische radicalisering, opvoedingsonzekerheid, voedingsbodems, triggerfactoren en migratie. Na het gehouden praktijkonderzoek heeft er wederom een literatuuronderzoek plaatsgevonden, maar dan ter verduidelijking van de sociale leertheorie. Aan de hand van dit gehouden literatuuronderzoek wordt er getracht om de factoren van de sociale leertheorie uit te leggen en te onderzoeken in hoeverre opvoedingsonzekerheid hierin een rol speelt. Er wordt onderzocht in hoeverre de sociale leertheorie rekening houdt met opvoedingsonzekerheid als mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering. De gegevens uit dit literatuuronderzoek kunnen vervolgens vergeleken worden met de gevonden informatie uit het praktijkonderzoek die bij de gemeente Apeldoorn gehouden is. Uiteindelijk wordt er beschreven of deze gegevens en de informatie uit het literatuuronderzoek overlap heeft met de sociale leertheorie en of deze theorie een aanpassing behoeft.

²⁵ Nel Verhoeven, *Wat is onderzoek?* (Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2005), Pagina 219.

1.3.2 Dataverzameling

Het praktijkonderzoek bij de gemeente Apeldoorn heeft van januari 2019 tot en met juni 2019 plaatsgevonden binnen het team Jeugd van de eenheid 'Jeugd, Zorg en Welzijn'. De gehouden interviews hebben plaatsgevonden binnen een tijdsbestek van vier weken, startende in april 2019. De gegevens van de interviews zijn verwerkt in mei 2019. Dit onderzoek is een kleinschalig kwalitatief onderzoek dat uitgevoerd is onder een specifieke groep, namelijk jongerenwerkers en ambtenaren binnen de gemeente Apeldoorn. Een voorwaarde van deze groep is dat zij ervaring hebben met islamitische radicalisering. Het onderzoek beoogt inzicht te geven op de ervaringen in het werk van jongerenwerkers met moslimgezinnen en radicalisering.

Allereerst is er een literatuuronderzoek gehouden. Hierin zijn begrippen verhelderd en een vergelijkende studie naar het beleid van twee verschillende gemeenten gedaan. Tijdens het literatuuronderzoek hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden. Dit onderzoek vormt een casestudy waarbij mogelijke manifestaties van een sociaal fenomeen (radicalisering) bestudeerd wordt in haar natuurlijke omgeving²⁶. Door gesprekken te voeren en dit te combineren met het bestuderen van allerlei documenten kan er op die manier een diepgaand inzicht verkregen worden over opvoedingsonzekerheid als mogelijk risicofactor voor radicalisering. In dit geval is de eenheid van het onderzoek de beleidseenheid 'Jeugd, Zorg & Welzijn' van de gemeente Apeldoorn en jongerenwerkers uit de praktijk.

De respondenten zijn geselecteerd op basis van een selecte steekproef²⁷. In eerste instantie was het de bedoeling dat er een aantal jongerenwerkers geïnterviewd zouden worden die bij Don Bosco, waar de onderzoeksvraag vandaan kwam, werkzaam waren. Echter bleek gaandeweg dat de omstandigheden veranderd waren en is er uiteindelijk gekozen om te werken met de 'sneeuwbalmethode'. Respondenten zijn gevraagd of zij nog meer jongerenwerkers in Apeldoorn kenden die met dit thema te maken hadden. De organisaties van het jongerenwerk zijn reeds bekend bij de gemeente Apeldoorn. Wegens de beperkte tijd van het onderzoek is er voor gekozen om acht mensen te interviewen, waarvan er één als member-check heeft gefungeerd.

1.3.3 Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie is in dit onderzoek de gemeente Apeldoorn. Het onderzoek is gehouden bij de eenheid 'Jeugd, Zorg en Welzijn' en jongerenwerkers uit de uitvoeringspraktijk. Jongerenwerkers die geïnterviewd zijn hebben ervaring met moslimgezinnen, hun kinderen en met islamitische radicalisering. De leeftijd van de kinderen uit deze gezinnen behoren tussen de 15 en de 23 jaar te zijn. Dit is de leeftijd dat ze het meest ontvankelijk zijn voor het radicaliseringsproces. Het gaat erom dat de jongerenwerkers en ambtenaren bij de gemeente Apeldoorn praktijkervaring hebben met radicalisering en inzicht hebben in mogelijke voedingsbodems. Sommige geïnterviewden willen anoniem blijven. Om die reden staan er geen namen in het verslag vermeld. Omdat het onderzoek een zeer kleine onderzoekspopulatie kent, is er ten behoeve van de anonimiteit ook geen onderscheid gemaakt bij de beschrijving van de data tussen jongerenwerkers en ambtenaren bij de gemeente Apeldoorn. Deze gegevens zijn wel bekend

²⁶ Peter Swanbroek, *Case Studies. Wat, wanneer en hoe?* (Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2013), 133-144.

²⁷ Piet Verschuren and Hans Doorewaard, *Het ontwerpen van een onderzoek* (Den Haag: Lemma, 2007), 186.

bij de Gemeente Apeldoorn, die het stageverslag in bezit heeft, en bij de coördinator van de opleiding 'Religie en Beleid' aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

1.3.4 Interviewguide

De interviews zijn gehouden in opdracht van de gemeente Apeldoorn. Daarom heb ik samen met mijn stagebegeleider Christien Moene, coördinator meldpunt sociaal bij de gemeente Apeldoorn, de interviewvragen opgesteld (bijlage 1). De interviewvragen konden op deze manier antwoord geven op zaken die voor de gemeente Apeldoorn belangrijk waren. De thema's die zij belangrijk vonden kunnen opgedeeld worden in vijf verschillende thema's: voedingsbodems van islamitische radicalisering, opvoedingsonzekerheid, wat is de rol van jongerenwerkers bij opvoedingsonzekerheid, wat hebben jongerenwerkers nodig om invloed uit te oefenen bij opvoedingsonzekerheid en is het wenselijk dat jongerenwerkers zich inlaten met opvoedingsonzekerheid? De gemeente Apeldoorn wilde graag te weten komen hoe zij invloed kunnen uitoefenen binnen gezinnen waar opvoedingsonzekerheid een mogelijk risicofactor is voor islamitische radicalisering en of dit wenselijk was om te doen. De informatie die uit de interviews is gekomen, heeft geleid tot een advies aan de gemeente Apeldoorn.

Het (semigestructureerde) interview is gevoerd aan de hand van de post-it methode. De post-it methode houdt in dat de geïnterviewde op verschillende momenten gevraagd wordt om het interview tot dan toe samen te vatten in trefwoorden en een post-it nog eens in eigen woorden samen te vatten²⁸. Het voordeel van de post-it methode is dat het de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot doordat de interpretatie van de onderzoeker er zo veel mogelijk uitgehaald wordt. Vervolgens is er een member-check gehouden. Er is aan een respondent gevraagd of hij het eens is met de omschrijvingen, interpretaties en conclusies die naar voren zijn gekomen uit het onderzoek. Zo kan gekeken worden of de interpretaties en conclusies recht doen aan de werkelijkheid²⁹. Verder is de vraag over de wenselijkheid van eventuele bemoeienissen binnen gezinnen waar opvoedingsonzekerheid een mogelijk risico kan zijn voor radicalisering voorgelegd in een beleidsvergadering bij de gemeente Apeldoorn. Dit maakt dat er in dit onderzoek sprake is van triangulatie³⁰

De interviews zijn voor een deel gehouden bij de gemeente Apeldoorn zelf, maar de interviews met de jongerenwerkers hebben ook plaats gevonden op de locatie van de jongerenwerker. De gesprekken zijn opgenomen door de interviewer met een recorder. Dit houdt in dat er enkel audio opnames zijn gemaakt. Deze opnames zijn opgeslagen in een Dropbox map en zijn beschermd met een wachtwoord. Voordat de interviews zijn afgenomen is er schriftelijk om toestemming gevraagd om het gesprek te mogen voeren en opnemen, conform de richtlijnen van de AVG. De opnames zijn na het onderzoek verwijderd.

1.3.5 Data-analyse

Nadat de interviews zijn gehouden werd de informatie die uit de interviews kwam geanalyseerd. De analyse heeft plaatsgevonden op basis van de acht interviews die letterlijk zijn uitgetypt (getranscribeerd). Fragmenten uit de interviews werden gelabeld op thema's

²⁸ Hartger Wassink, "De Post-It-methode: betekenisvol en handzaam interviewen," *Kwalon*, november 7, 2018, <http://www.hartgerwassink.nl/werkvormen/werkvormen/de-post-it-interviewmethode/>.

²⁹ Ben Baarda et al., *Basisboek kwalitatief onderzoek* (Utrecht: Noordhoff Uitgevers, 2018), 94.

³⁰ Baarda et al., *Basisboek*, 276.

en konden op die manier met elkaar vergeleken worden. Het begint allereerst met het open coderen van de afgenomen interviews. Bij het open coderen worden de interviews gelezen en worden er per fragment een hoofdthema gegeven. De gegevens uit het interview worden op deze manier geordend door middel van een codesysteem, een topiclijst. De topiclijst is te vinden in bijlage 2. In deze bijlage is te zien dat er 48 topics naar voren zijn gekomen in de interviews. Zo wordt duidelijk uit welke elementen het onderzoeksmateriaal bestaat³¹. Dit wordt bij alle interviews gedaan en wordt gedaan aan de hand van het programma Atlas.ti. Zodra alle interviews open zijn gecodeerd wordt er axiaal gecodeerd. Dit houdt in dat de hoofdthema's met elkaar vergeleken worden en codes die bij elkaar horen worden bij elkaar geplaatst en krijgen een overkoepelende code³². In bijlage 2 is te zien dat de codes die met elkaar in een overkoepelende code passen dezelfde kleur hebben gekregen. Als laatste wordt er uiteindelijk selectief gecodeerd. Bij deze vorm van coderen wordt de nadruk gelegd op de integratie van bevindingen door verbanden te leggen tussen de topics die in de vorige fase, de fase van axiaal coderen, naar voren zijn gekomen³³. In bijlage 3 is de codeboom te vinden, waarin de overkoepelende codes met elkaar verbonden worden door er een relatie mee te leggen. Na het uitwerken van de gegevens zijn de uitkomsten nog eens voorgelegd aan enkele geïnterviewden om na te gaan of zij de uitkomsten herkennen.

1.3.6 Generaliseerbaarheid en validiteit van de gegevens

Wegens de beperkte tijd van het onderzoek is er voor gekozen om acht mensen te interviewen. Dit maakt dat het onderzoek niet zonder meer gegeneraliseerd kan worden voor heel de gemeente Apeldoorn, laat staan voor andere gemeenten. Casestudies gaan meestal over zeldzame gevallen. Dit maakt dat grote steekproeven van vergelijkbare respondenten niet beschikbaar zijn³⁴. Zo ook bij het thema islamitische radicalisering. Doordat er vele voedingsbodems zijn en ieder gezin ook van elkaar verschilt, kunnen de gegevens niet zonder meer gegeneraliseerd worden³⁵. Daarnaast betreft het een kleinschalig onderzoek, waar achteraf gezien minder jongerenwerkers aan mee konden werken dan gehoopt was. Dit kwam doordat in de gemeente Apeldoorn islamitische radicalisering niet veel voor komt, waardoor het vinden van jongerenwerkers die te maken hebben gehad met islamitische radicalisering ingewikkeld was.

Het onderzoek is betrouwbaar als het niet afhankelijk is van toevallige gegevens. Als het onderzoek betrouwbaar is betekent het niet dat het onderzoek ook valide is. Validiteit heeft te maken met de kwaliteit van de gegevens en of zij een juiste weergave geven van de praktijk³⁶. De validiteit is in dit onderzoek vergroot door een aantal zaken. Als eerste zijn vooroordelen over de mogelijke uitkomsten opgeschreven voordat het onderzoek begonnen is. Daarnaast is het hele onderzoeksproces vastgelegd in een logboek. Dit logboek is terug te vinden in bijlage 2. Hierin staan alle keuzes beschreven. Bovendien is de validiteit van het onderzoek vergroot door collega's te raadplegen. Dit is gedaan door gesprekken met de begeleider bij de gemeente Apeldoorn, die elke twee weken hebben plaatsgevonden. Ook waren er elke drie weken gesprekken met de begeleider van de Radboud universiteit.

³¹ Hennie Boeije, *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (Amsterdam: Boom Uitgevers, 2014), 94-95.

³² Boeije, *Kwalitatief onderzoek*, 98.

³³ Boeije, *Kwalitatief onderzoek*, 133.

³⁴ "Casestudie onderzoek: Voor en nadelen, ontwerp en proces," De afstudeerconsultant, geraadpleegd op oktober 10, 2021, <https://deafstudeerconsultant.nl/afstudeertips/onderzoeksmethoden/casestudie-onderzoek/>

³⁵ Piet Verschuren and Hans Doorewaard, *Het ontwerpen van een onderzoek* (Den Haag: Lemma, 2007), 186.

³⁶ Baarda et al., *Basisboek*, 94.

Tijdens deze gesprekken was er een reflectie op de methodologie van het onderzoek. Als laatste is de validiteit vergroot door triangulatie toe te passen in het onderzoek.

1.3.7 Beschrijving veldwerk

Tussen april 2019 en mei 2019 zijn zeven interviews gehouden. Twee interviews hebben plaatsgevonden bij de gemeente Apeldoorn en vijf interviews hebben plaatsgevonden op een locatie elders in Apeldoorn. De interviews verliepen over het algemeen soepel en aan het einde van de interviews werd er nog gevraagd of er punten waren ter verbetering en daar kwamen geen problematische dingen naar voren. Een respondent gaf aan het einde van het interview aan dat het prettig was geweest om van te voren meer te weten over het begrip opvoedingsonzekerheid en wat daar mee bedoeld werd. De onderzoeker heeft hier van afgezien omdat het ook juist van belang was of het begrip opvoedingsonzekerheid herkend werd in de praktijk. Door vooraf informatie te verschaffen over opvoedingsonzekerheid zal elke respondent de losse aspecten van opvoedingsonzekerheid herkennen, terwijl zij mogelijk niet bekend waren met het begrip. Door de respondenten zonder voorkennis de interviews af te laten nemen kon de legitimiteit van het onderzoek meer gegarandeerd worden. Dit maakte wel dat de onderzoeker de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid tijdens de interviews moest uitleggen.

Gemiddeld duurden de interviews veertig minuten, waarbij de langste bijna een uur duurde en de kortste ongeveer een half uur. Na het letterlijk uittypen van de interviews was er gemiddeld twaalf pagina's per interview. De duur van de interviews werd met name bepaald door de mate waarin iemand ervaring had met islamitische radicalisering. Tijdens de interviews bleek hoe meer iemand ervaring had met islamitische radicalisering en met gezinnen, hoe meer deze respondent daar over kon vertellen. Onderhevig onderzoek is gebaat bij voorbeelden uit de praktijk waaruit opvoedingsonzekerheid naar voren komt, deze praktijk voorbeelden kwamen vaker voor bij respondenten die meer ervaring hadden dan bij respondenten die minder ervaring hadden.

Nadat de interviews waren verwerkt en geanalyseerd heeft er eind mei 2019 nog één interview plaatsgevonden als member-check ter controle van de uitgewerkte data.

1.4 Conclusie

In dit hoofdstuk stond het ontwerp van het onderzoek centraal. De afgelopen jaren zijn er veel onderzoeken geweest die getracht hebben om het islamitische radicaliseringsproces te verklaren. In de literatuur die zich bezighoudt met radicaliseringsprocessen wordt echter geen rekening gehouden met opvoedingsonzekerheid. Dit is een vacuüm omdat juist opvoedingsonzekerheid het islamitische radicaliseringsproces kan benaderen vanuit het pedagogische perspectief. In combinatie met de sociale leertheorie kan radicalisering benaderd worden vanuit de context van de persoon en het aanleren van gedrag.

Het doel van het onderzoek is om een bijdrage te leveren voor het verder ontwikkelen van de sociale leertheorie als verklaringsmodel voor islamitische radicalisering, maar ook om een bijdrage te kunnen leveren in de preventie van islamitische radicalisering in het veldwerk. Uit dit doel vloeit de hoofdvraag voort: *“In hoeverre houdt de sociale leertheorie rekening met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders als mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces bij moslimjongeren?”*

Het onderliggende onderzoek is een kwalitatief onderzoek, waarbij er in de interviews ruimte is voor het doorvragen. Deze semi-gestructureerde interviews beoogde inzicht te geven in de ervaringen in het werk van jongerenwerkers met moslimgezinnen en moslimjongeren die mogelijk radicaliseerden. In totaal zijn er acht respondenten geïnterviewd binnen de gemeente Apeldoorn, waarvan de voorwaarde was dat zij ervaring hadden met islamitische radicalisering. Om aan de respondenten te komen is er gebruik gemaakt van de 'sneeuwbal'-methode.

De uitkomsten van het onderzoek kunnen niet zonder meer gegeneraliseerd worden voor heel de gemeente Apeldoorn, omdat het een zeer kleinschalig onderzoek betreft. Om de validiteit van het onderzoek te vergroten is een logboek bijgehouden en hebben er elke twee weken gesprekken met de begeleider plaatsgevonden, waarbij er werd gereflecteerd op de methodologie van het onderzoek.

Hoofdstuk 2: ISLAMITISCHE RADICALISERING

In dit hoofdstuk staat de vraag hoe het islamitische radicaliseringsproces tot stand komt centraal. Om dit duidelijk te krijgen wordt er als eerste een definitie van islamitische radicalisering beschreven (2.1). Vervolgens wordt de aandacht gelegd op wie er mogelijk vatbaar is voor dit proces en hoe dit proces er uit kan zien (2.2). Daarna komen verschillende voedingsbodems (2.3) en triggerfactoren voor islamitische radicalisering aan bod (2.4). Als laatste zal vervolgens het staircasemodel van Fathali Moghaddam aan bod komen die het radicaliseringsproces beschrijft (2.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

2.1 Islamitische radicalisering

Tegenwoordig wordt er bij het woord radicalisering met name aan islamitische radicalisering gedacht. Sinds de aanslagen in 2001 en 2011 is hier veel aandacht voor gekomen. Toch is het ook belangrijk om te realiseren dat radicalisering niet exclusief te verbinden is aan één etnische, culturele of religieuze groep³⁷. Er zijn vele definities van radicalisering in omloop. In dit onderzoek wordt er gekozen voor de definitie van de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD). Hier is voor gekozen omdat deze definitie aangeeft dat het bij radicalisering om een proces gaat en dat er vaak een bepaalde ideologie bij komt kijken. Het is niet enkel het ervaren van onvrede in de maatschappij, maar daarbij ook de bereidheid van een persoon om de samenleving op een drastische manier te willen veranderen ten goede van hun eigen ideologie³⁸.

De definitie ziet er als volgt uit: *“het (actief) nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische orde (doel), eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes (middel), die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (effect)”*³⁹.

Kort gezegd is islamitische radicalisering het nastreven van veranderingen in de samenleving aan de hand van het islamitische geloof. Binnen deze ideologie is er echter veel verscheidenheid waardoor niet gesproken kan worden over dé islam. Grofweg zijn er binnen de islam twee stromingen te onderscheiden: de soennieten en de sjiieten. Binnen deze twee stromingen zijn er nog vele stromingen. Het salafisme is een fundamentalistische stroming binnen de soennitische islam⁴⁰. Het salafisme wordt gezien als een utopische beweging waarbij geprobeerd wordt hun leven en de samenleving naar de Koran aan te passen⁴¹. Deze fundamentalistische stroming is onder te verdelen in drie bewegingen, namelijk: de quïetisten, politieke salafi's en salafi-jihadi's⁴². De onderlinge verschillen binnen het salafisme zijn te onderscheiden in de mate van politieke betrokkenheid en het toestaan van geweld⁴³. Deze drie vormen zijn hieronder schematisch weergegeven aan de hand van het boek van De Koning:

³⁷ Marieke Sloomman and Jean Tillie, *“Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslim radicaal worden,”* (PhD diss., Universiteit van Amsterdam), 10.

³⁸ Gielen, *Radicalisering en identiteit*, 14.

³⁹ AIVD, *“Extremisme.”*

⁴⁰ Martijn de Koning, Joas Wagemaker and Carmen Becker, *Salafisme* (Almere: Uitgeverij Parthenon, 2014), 43.

⁴¹ De Koning, Wagemaker and Becker, *Salafisme*, 26.

⁴² De Koning, Wagemaker and Becker, *Salafisme*, 26.

⁴³ Gielen, *Radicalisering en identiteit*, 14.

	Quietisten	Politieke salafi's	Salafi-jihadi
Politieke betrokkenheid	Nee	Ja, om een islamitische samenleving te verwezenlijken	Ja
Leven volgens de Koran, Soenna en de Hadith	Strikt	Strikt	Strikt
Mate van toestaan geweld	Niet toegestaan	Nee, tenzij uit verdediging	Toegestaan

Tabel 1. Vergelijking salafistische stromingen⁴⁴.

2.2 Vatbaarheid voor islamitische radicalisering

In Nederland zijn met name niet-westerse migranten islamitisch. Ruim driekwart van de niet-westerse migranten is religieus, waarvan 41% islamitisch is⁴⁵. Echter, enkel het hebben van een religie maakt niet dat iemand radicaal wordt. Hier komen ook diverse voedingsbodems bij kijken. Met name migrantenjongeren met een islamitische achtergrond zijn ontvankelijker voor islamitische radicalisering⁴⁶. Dit is grotendeels te verklaren doordat Nederland een land is dat geworteld is in de Joods-christelijke traditie en het islamitische geloof meegenomen is door migranten. Daar komt bij dat met name jongeren tussen de 15 en 30 jaar ontvankelijker zijn voor het radicaliseringsproces⁴⁷. In deze leeftijd zitten zij nog in een ontwikkelingsfase. Een kenmerk van deze fase is dat zij vaak meer moeite hebben om met negatieve gevoelens om te gaan en sterker 'zwart-wit' denken. Daarnaast zijn zij gevoeliger voor identiteitsdruk en zijn zij op zoek naar een eigen identiteit⁴⁸. In de puberteit zetten jongeren zich vaak ook af tegen hun ouders en de heersende maatschappij. Dat is ook niet ongebruikelijk en hoort dus ook deels bij de leeftijd. Echter kunnen radicale ideeën aantrekkelijk zijn voor jongeren die zich vreemd voelen in de samenleving waar zij in leven. Radicale ideeën die zich afzetten tegen de maatschappij kunnen daarbij aantrekkelijk zijn⁴⁹. Gedrag wat hoort bij het puberzijn kan daardoor scherpe trekken aannemen⁵⁰. Deze twee aspecten samen lijken te verklaren waarom met name jongeren met een migratieachtergrond ontvankelijker zijn voor islamitische radicalisering.

2.3 Voedingsbodems

Voor het radicaliseringsproces is er niet één enkele oorzaak aan te wijzen. Er zijn bepaalde omstandigheden die als voedingsbodem gezien worden. Het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) heeft een aantal voedingsbodems beschreven die kunnen bijdragen aan het ontstaan van het radicaliseringsproces. KIS geeft aan dat de sociaaleconomische status,

⁴⁴ De Koning, Wagemaker and Becker, *Salafisme*, 55-56.

⁴⁵ Henk Schmeets, "Wie is er religieus en wie niet?" *Centraal Bureau voor de Statistiek*, oktober, 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/43/wie-is-religieus-en-wie-niet->.

⁴⁶ Silke Renty, "Radicalisering," *Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning*, april, 2015, https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/dossier_radicalisering_-_expoo.pdf.

⁴⁷ "Radicalisering," *Polderislam.nl*, geraadpleegd op april 15, 2019, <https://www.polderislam.nl/achtergronden/beleid-ten-aanzien-van-de-islam-in-nederpand/radicalisering>.

⁴⁸ "Triggerfactoren in het radicaliseringsproces," *Expertise-unit Sociale Stabiliteit*, geraadpleegd april 20, 2019, <https://www.socialestabiliteit.nl/triggerfactoren>.

⁴⁹ "Factoren bij radicalisering," *Nederlands Jeugd Instituut*, geraadpleegd op augustus 31, 2021, <https://www.nji.nl/radicalisering/factoren>.

⁵⁰ Trees Pels and Doret de Ruyter, "De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van hiaten in de beschikbare kennis," *Pedagogiek*, 2011, <https://www.ingentaconnect.com/content/aup/pedagog/2011/00000031/00000002/art00001?crawler=true>.

werkloosheid, discriminatie, mate van orthodoxie en onrechtvaardigheid een voedingsbodem voor islamitische radicalisering kan zijn⁵¹. Hieronder worden de verschillende voedingsbodems beschreven, in willekeurig volgorde en niet in mate van belangrijkheid.

De eerste voedingsbodem volgens het KIS is werkloosheid. Migranten zijn, vergeleken met autochtone Nederlanders, vaak lager opgeleid. Zij hebben minder vaak een betaalde baan en leven vaker van een bijstandsuitkering. Daarnaast hebben gemiddeld genomen vaker werk op een lager niveau. Met name dit laatste maakt dat ze kwetsbaarder zijn bij economische crisissen. In 2013 was 7% van de autochtone Nederlanders werkloos, terwijl dat bij niet-westerse migranten maar liefst 19% was⁵².

Een andere voedingsbodem die beschreven wordt is de sociaaleconomische status. Dit heeft een grote samenhang met de werkloosheid. De afgelopen jaren, en nu ook door de Coronacrisis, is de kans dat migrantenkinderen in armoede opgroeien wederom gestegen⁵³. Voor kinderen heeft het opgroeien in armoede verschillende gevolgen voor hun ontwikkeling. Allereerst is gebleken dat er een grotere kans is dat zij worden buitengesloten door leeftijdsgenoten. Daarnaast zorgt de financiële onzekerheid van ouders dat zij vaak stress en spanningen voelen en dit kan worden overgedragen op de kinderen. Hier komt nog bij dat zij door deze stress vaak minder goed zicht hebben op de signalen die kinderen geven en reageren ze vaker minder adequaat op deze signalen⁵⁴. Gemiddeld gezien hebben migranten in Nederland een lagere sociaaleconomische status⁵⁵. Veel moslims in westerse landen hebben het gevoel dat zij minder kansen hebben in de samenleving vergeleken met niet-moslims. Dit gevoel van achterstelling kan de afkeer tegen het westen vergroten en vergroot daarmee ook de kans op radicalisering, aldus het KIS⁵⁶.

In eerdere onderzoeken werd de sociaaleconomische positie als een zeer belangrijke factor gezien voor het radicaliseringsproces. Tegenwoordig wordt dit standpunt minder vaak ingenomen, maar wordt het nog wel gezien als een belangrijke voedingsbodem. Deze verandering is met name te wijten aan het onderzoek van Alan B. Krueger (professor economie en public affairs) en Jitka Maleckova (professor bij het instituut voor Midden-Oosten en Afrikaanse studies)⁵⁷. Zij hebben een steekproef gedaan onder 129 landen. Aan de hand daarvan kon worden vastgesteld dat een gebrek aan burgerlijke vrijheden samen ging met een hogere bereidheid tot het participeren in terrorisme en dat daarbij het

⁵¹ "Welke voedingsbodems dragen bij aan radicalisering?," Vragen en antwoorden, Kennisplatform Integratie en Samenleving, laatst bewerkt april 10, 2015, <https://www.kis.nl/vraag-en-antwoord/welke-voedingsbodems-dragen-bij-aan-radicalisering>.

⁵² Bucx and de Roos, "Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen," 34.

⁵³ Nederlandse Omroep Stichting, "Door corona meer kinderen in armoede," *Nederlandse Omroep Stichting*, juni 27, 2020, <https://nos.nl/artikel/2338690-door-corona-meer-kinderen-in-armoede-het-is-veel-meer-dan-weinig-geld-hebben>; Maaïke Bezemer, "Jeugdzorg mist veel migrantenkinderen," *Trouw*, juli 5, 2017, <https://www.trouw.nl/nieuws/jeugdzorg-mist-veel-migrantenkinderen~b148219e/>.

⁵⁴ Bucx and de Roos, "Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen," 11.

⁵⁵ "Sociaaleconomische positie," Centraal Bureau voor de Statistiek, laatst bewerkt november 21, 2018, <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/47/sociaaleconomische-positie>.

⁵⁶ KIS, "voedingsbodems."

⁵⁷ Alan B. Krueger and Jitka Maleckova, "Education, poverty and terrorism: is there a causal connection?" *Journal of economic perspectives* 14, no. 4 (2003): 119-144.

gemiddelde inkomen van de persoon maar weinig invloed op had⁵⁸. Zij concludeerden in hun onderzoek dat een lage sociaaleconomische status en een laag opleidingsniveau niet de 'key drivers of support' zijn voor terrorisme⁵⁹. Ander onderzoek naar voedingsbodems voor islamitische radicalisering toonde een omgekeerd verband aan, namelijk dat minder armoede samenging met meer steun voor terrorisme. Als verklaring hiervoor stelden zij dat mensen in een lagere sociaaleconomische positie niet de luxe hebben om zich bezig te houden met zaken die niet te maken hebben met het dagelijkse overleven⁶⁰. Hoewel zij dus stellen dat een lagere sociaaleconomische positie niet leidt tot radicalisering, wordt hun mening onder wetenschappers niet breed gedragen. Dit komt doordat zij ontevredenheid over de maatschappij en de daarbij dus ook de lage sociaal economische positie, zien als een belangrijke voedingsbodem. Dit zien zij als een belangrijke voedingsbodem omdat zij een ongunstige positie in de samenleving ervaren en door deel te nemen aan een radicale groepering proberen zij deze negatieve positie te compenseren⁶¹.

Een derde voedingsbodem die het KIS beschrijft is discriminatie. Deze bouwt deels voort op de sociaal economische status. Een lagere sociale economische status van niet-westerse migranten kan het gevoel geven dat zij als groep worden achtergesteld⁶². Uit de Monitor moslimdiscriminatie bleek dat er een toename was in het aantal klachten bij antidiscriminatiebureaus en meldingen bij de politie met betrekking tot moslimdiscriminatie en anti-moslim incidenten⁶³. Daarnaast blijkt uit verschillende onderzoeken dat er met regelmaat sprake is van arbeidsdiscriminatie ten aanzien van moslims en migranten⁶⁴. Deze discriminatie maakt eveneens dat er een gevoel van uitsluiting ontstaat. Met name een opeenstapeling van deze factoren lijkt een groter risico met zich mee te brengen tot radicalisering⁶⁵.

Migrantenvaren vaak discriminatie. Dit kunnen zij op een directe manier ervaren door bijvoorbeeld gewelddadige en haatdragende vormen van sociale uitsluiting. Maar dit kan ook op een indirecte manier. In deze indirecte vorm zit vaak een boodschap waarin doorklinkt dat zij 'anders' zijn. Hierbij kan gedacht worden aan grapjes, aan impliciete vooroordelen maar ook het idee dat zij zich moeten verantwoorden voor eventuele mistanden hetgeen er binnen hun religieuze of etnische gemeenschap plaatsvindt⁶⁶. Dit kan er voor zorgen dat de verschillen in de samenleving tussen verschillende groepen groter worden. Wanneer deze verschillen groter worden kan dit uiteindelijk leiden tot

⁵⁸ Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, *Terrorisme- en radicaliseringsstudies* (Den Haag: Boom Juridisch, 2017), https://wodc.nl/binaries/JV1703_Interactief_tcm28-276089.pdf;

J. van der Pligt and W. Koomen, "Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme" (PhD diss., University of Amsterdam, 2009), 11-13.

⁵⁹ Richard Wike, "Where Terrorism finds support in the muslim world," *Pew Research Center*, mei 23, 2006, <https://www.pewresearch.org/global/2006/05/23/where-terrorism-finds-support-in-the-muslim-world/>

⁶⁰ Pligt and Koomen, "Achtergronden en determinanten," 11-13.

⁶¹ Rajesh Shanjay and Johan Balgobind, "Een onderzoek naar processen van radicalisering bij Turkse en Marokkaanse moslimjongeren in Amsterdam" (PhD diss., Rijksuniversiteit Groningen, 2008), 35.

⁶² KIS, "Voedingsbodems."

⁶³ Ineke van der Valk and Petter Törnberg, "Monitor moslimdiscriminatie," no 3 (maart 2017): 21.

⁶⁴ "Religie in Nederland," Centraal Bureau voor de Statistiek, laatst bewerkt februari 18, 2020, <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland>.

⁶⁵ "Oorzaken radicalisering," Ik zoek hulp, Hulplijn radicalisering, geraadpleegd op juni 10, 2021, <http://hulplijnradicalisering.nl/nl/ik-zoek-hulp/oorzaken-radicalisering>

⁶⁶ "Hoe migranten omgaan met discriminatie; radicaliseren, terugtrekken of verdragen?" Discriminatie, diversiteit, empowerment, radicalisering, Bureau Omlo, laatst bewerkt januari 16, 2015, <https://www.bureauomlo.nl/hoe-migranten-omgaan-met-discriminatie-radicaliseren-terugtrekken-of-verdragen/>

tegenstellingen. Dit wordt ook wel polarisatie genoemd. Een gepolariseerd maatschappelijk klimaat wordt gezien als een voedingsbodem voor islamitische radicalisering.

Een andere voedingsbodem is, volgens het KIS, de mate van orthodoxie in religie en de mate van onrechtvaardigheid. In 2010 heeft het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) onderzoek gedaan naar de gevoeligheid van radicalisering en extremisme. Hier kwam uit dat de gevoeligheid stijgt naarmate men meer orthodox is. Echter is er geen één op één relatie tussen orthodoxie en radicalisering. Iemand die zeer orthodox is hoeft niet geradicaliseerd te zijn en heeft ook niet per direct een grotere kans om te radicaliseren⁶⁷. Het onderzoek van Slootman en Tillie ondersteund deze gedachte. Zij stellen dat er twee centrale factoren zijn die maken dat iemand vatbaarder is voor islamitische radicalisering. Het eerste aspect is dat iemand een zeer orthodoxe invulling geeft aan zijn geloof. Het tweede aspect is dat iemand het idee moet hebben dat maatschappij onrechtvaardig is tegenover moslims en dat daardoor de islam bedreigd wordt⁶⁸. Beatrice de Graaf, terrorisme deskundige, geeft aan dat er grofweg twee kampen zijn onder wetenschappers. Volgens het ene kamp ontstaat islamitische radicalisering door armoede, uitsluiting, uitbuiting en discriminatie terwijl het andere kamp stelt dat het voornamelijk door de religieuze overtuigingen ontstaat. Zelf geeft zij aan dat ze verwacht dat het een combinatie is van deze twee factoren. Volgens de Graaf moet het per geval bekeken worden, in plaats van in grote wetmatigheden te denken⁶⁹. Ervaringen met discriminatie kunnen voor een grotere mate van betrokkenheid bij de religieuze gemeenschap zorgen. Het kan er voor zorgen dat jongeren meer waarde gaan hechten aan de islam en hun religieuze identiteit sterker gaan benadrukken. Naarmate het gevoel sterker wordt dat moslims niet geaccepteerd of gewaardeerd worden in de Nederlandse maatschappij, kunnen jongeren meer nadruk leggen op het belang van onveranderlijke fundamenten van de islam⁷⁰.

Een laatste voedingsbodem voor islamitische radicalisering wordt niet door het KIS beschreven, maar wel door vele andere onderzoeken. Dit zijn namelijk de psychologische factoren. Iemand's psyche of welzijn kan een voedingsbodem zijn voor islamitische radicalisering. Zo staat bijvoorbeeld in het onderzoek van Tinka Veldhuis (onderzoeker terrorisme en contraterrorisme bij het International Centre for Counter-Terrorism) en Edwin Bakker (terrorismedeskundige) beschreven dat er op individueel niveau psychologische kenmerken zijn die er voor zorgen dat die persoon vatbaarder is voor het radicaliseringsproces. Er is niet een psychologisch profiel te schetsen die op ieder radicaal persoon past. Daarvoor is het proces veel te ingewikkeld. Zij beschrijven in hun artikel dat sommige mensen bijvoorbeeld agressiever zijn, asociaal en racistischer zijn ingesteld. Daarnaast halen zij een onderzoek aan, die concludeerde dat radicalen mogelijk narcistischer zijn⁷¹.

⁶⁷ Slootman and Tillie, "Processen van radicalisering," 102.

⁶⁸ Slootman and Tillie, "Processen van radicalisering," 4.

⁶⁹ Caroline lo Galbo, "Interview terrorisme deskundige Beatrice de Graaf," *De Volkskrant*, oktober 19, 2018, <https://www.volkskrant.nl/mensen/beatrice-de-graaf-we-zijn-er-pas-echt-als-er-ook-luie-vrouwen-aan-de-top-komen~b12d06a8>.

⁷⁰ CBS, "Religie in Nederland."

⁷¹ Edwin Bakker and Tinka Veldhuis, "Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang," *Vrede en Veiligheid* 36 (2007): 462.

Het Nederlands Jongeren Instituut (NJI) beschrijft dat gevoeligheid voor islamitische radicalisering ook veroorzaakt kan worden door psychosociale problemen en een onstabiele leefomgeving⁷². In hun zoektocht naar een eigen identiteit kunnen jongeren verstrikt raken in radicale opvattingen, zo ook van bijvoorbeeld het salafisme. Het Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) stelt dat voedingsbodems er niet toe hoeven te leiden dat iemand radicaliseert. Zij stellen dat er naast een voedingsbodem ook altijd een triggerfactor aanwezig moet zijn die het radicaliseringsproces tot stand brengt of versneld⁷³.

2.4 Triggerfactoren

Naast voedingsbodems spelen ook triggerfactoren een belangrijke rol bij islamitische radicalisering. Waar een voedingsbodem een achterliggende oorzaak kan zijn van islamitische radicalisering is een triggerfactor een meer concrete gebeurtenis. Door deze concrete gebeurtenissen kan het radicaliseringsproces op gang gezet worden of wordt deze versneld⁷⁴.

Het NCTV beschrijft in totaal dertien verschillende triggerfactoren, die plaatsvinden op drie verschillende niveaus, namelijk: het persoonlijke niveau, het groepsniveau en het samenlevingsniveau. Het eerste niveau is het persoonlijke niveau. Op dit niveau omschrijft het NCTV vijf triggerfactoren, die met name een rol spelen bij mensen die extra vatbaar zijn voor radicalisering. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om gebeurtenissen in het gezinsleven, zoals aanhoudende ruzies of een scheiding. Het tweede niveau is het groepsniveau. Ook op dit niveau worden er vijf triggerfactoren omschreven. Het gaat dan om gebeurtenissen die een antwoord bieden op de vragen van zoekende personen die vatbaar zijn voor radicalisering. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om het verbreken van sociale contacten, waardoor jongeren in een sociale isolatie terecht kunnen komen. Ook het ontmoeten van een radicaal persoon valt onder het groepsniveau.

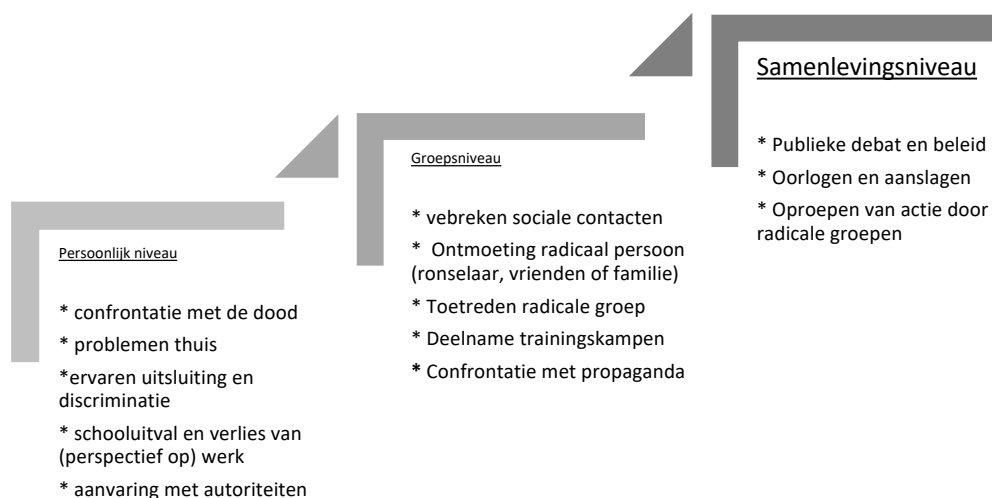
Het derde niveau dat het NCTV beschrijft is het samenlevingsniveau. Op dit niveau spelen met name gebeurtenissen vanuit de samenleving een rol. Deze gebeurtenissen zorgen er voor dat iemand aan het denken gezet wordt of bevestigd wordt in zijn radicale denkbeelden. Op dit niveau speelt de politiek een belangrijke rol, maar ook oorlogen en aanslagen zijn een triggerfactor op dit niveau. Deze gebeurtenissen kunnen bijvoorbeeld aangegrepen worden voor het verspreiden van propaganda⁷⁵.

⁷² "Hoe vaak komt radicalisering voor," Nederlands Jeugd Instituut, geraadpleegd op april 10, 2019. <https://www.nji.nl/Kennis/Dossier/Radicalisering/Hoe-vaak-komt-radicalisering-voor>.

⁷³ ESS, "Triggerfactoren radicaliseringsproces," 49.

⁷⁴ ESS, "Triggerfactoren radicaliseringsproces," 13.

⁷⁵ ESS, "Triggerfactoren radicaliseringsproces," 60-62.

Tabel 2 Overzicht triggerfactoren radicalisering volgens he NCTV⁷⁶

Voor het ontstaan van islamitische radicalisering zijn er vele voedingsbodems en zijn er ook tal van triggerfactoren te bedenken die kunnen leiden tot het radicaliseringsproces. Daarnaast zijn er ook nog push- en pullfactoren die een rol kunnen spelen. Pushfactoren zijn factoren die er voor zorgen dat iemand in de richting van het radicalisme geduwd wordt. Zo kan er gedacht worden aan bijvoorbeeld een jongere die zich gediscrimineerd voelt of de mate waarin onrechtvaardigheid ervaren wordt. Pullfactoren zijn de aanwezigheid van bijvoorbeeld radicale ideeën. De pullfactoren trekken uiteindelijk de jongeren over de streep. De verschillende voedingsbodems en triggerfactoren kunnen gezien worden als een interactie tussen push- en pull factoren⁷⁷.

2.5 Staircase model van Fathali Moghaddam

Er zijn veel theorieën die geprobeerd hebben om het radicaliseringsproces te beschrijven. Echter, tot op de dag van vandaag bestaat er nog geen theorie die een eenduidige verklaring kan geven voor het islamitische radicaliseringsproces. Eén van de theorieën die het radicaliseringsproces probeert te beschrijven is van Fathali Moghaddam. Hij beschrijft het proces aan de hand van het *Staircase model*. Hierin benaderd hij het als een trap waarbij hoe hoger iemand op de trap komt, hoe meer bereidt deze persoon is om een terroristische daad te verrichten⁷⁸. In dit onderzoek is er voor dit model gekozen omdat Moghaddam het radicaliseringsproces benaderd vanuit sociale en psychologische processen die uiteindelijk kunnen leiden tot het radicaliseringsproces.

De trap, zoals door Moghaddam beschreven, heeft in totaal zes verschillende treden. Of een persoon uiteindelijk van trede gaat veranderen of dat hij op dezelfde trede blijft staan, hangt af van de opties die men denkt te hebben om de ervaren onrechtvaardigheid te kunnen veranderen en hangt af van de opties om het vooropgestelde doel te behalen⁷⁹. Het proces

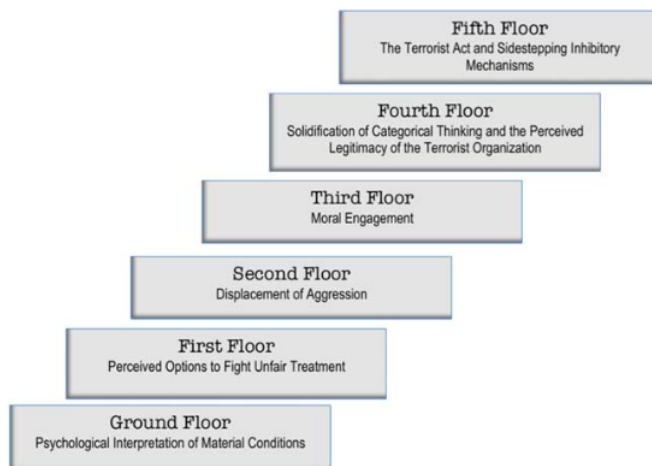
⁷⁶ ESS, "Triggerfactoren radicaliseringsproces," 62.

⁷⁷ NJI, "Factoren radicalisering."

⁷⁸ "Ontwikkeling van radicalisering," Nederlands Jeugd Instituut, geraadpleegd op augustus 30, 2021, <https://www.nji.nl/radicalisering/ontwikkeling>.

⁷⁹ Paul Ponsaers et al., "Onderzoeksrapport polarisering en radicalisering: een integrale preventieve aanpak," *Universiteit of Gent*, 2010, 40.

dat een persoon doorloopt is niet een automatisch proces en zal dan ook per persoon verschillen⁸⁰. Moghaddam probeert te verklaren waarom een grote groep mensen die ook ontevredenheid ervaart niet radicaliseert, terwijl er een klein deel van deze groep wel overgaat tot het daadwerkelijk plegen van een terroristische daad. Hij was van mening dat maatschappelijke aspecten zoals het gebrek aan democratische processen, sociale ongelijkheid, eventuele beschikbaarheid van wapens en een snel veranderende demografische omgeving niet konden verklaren waarom juist dit kleine deel over zou gaan tot het plegen van een terroristische daad. Met het *staircasemodel* tracht hij dit fenomeen te verklaren⁸¹. De trap ziet er als volgt uit:

Tabel 3. Staircasemodel van Fathali Moghaddam⁸².

Op de begane grond bevindt iedereen zich die onderdeel is van de samenleving. Op deze trede kan men ontevredenheid ervaren over de samenleving. Dit hoeft niet erg te zijn, maar als iemand het gevoel heeft dat de leefomstandigheden oneerlijk zijn, verplaatsen zij naar de eerste trede. Zij gaan dan op zoek naar een mogelijke oplossing voor deze onvrede⁸³. Op de eerste trede worden, geweldloze, opties overwogen om deze situatie te veranderen. Mensen die een oplossing vinden zullen niet naar de volgende trede gaan, maar zullen zelfs mogelijk weer terug gaan naar de begane grond. Mensen die geen oplossing weten te vinden om hun situatie te verbeteren, gaan naar de tweede trede⁸⁴.

Op de tweede trede ervaren mensen woede en frustratie over het feit dat hun situatie niet verbeterd is en dat ze het idee hebben dat dit ook niet gaat veranderen. Deze woede en frustratie zet zich om in een zoektocht naar een doelwit waar men de schuld op kan afschuiven. Zo kan bijvoorbeeld de westerse samenleving het doelwit worden of andere religieuze groepen⁸⁵. Op deze trede is de kans dat iemand gerekruteerd wordt groter omdat zij gevoeliger zijn voor bijvoorbeeld de boodschap dat de westerse samenleving het gemunt

⁸⁰ Jarle Eid et al., "Terrorism as a process: a critical review of Moghaddam's "Staircase to Terrorism," *Scandinavian Journal of Psychology* 52, no. 5 (2011):609-616, <https://doi/10.1111/j.1467-9450.2011.00918.x>.

⁸¹ Maria Trepp, Sociale psychologie, laatst bewerkt augustus 22, 2017, <https://passagenproject.com/2017/08/22/radicalisering-staircase-terrorism/>.

⁸² Fathali M. Moghaddam, "The Staircase to Terrorism," *American Psychologist*, maart, 2005, 162-169. <http://fathalimoghaddam.com/wpcontent/uploads/2013/10/1256627851.pdf>

⁸³ Bertjan Doosje and Arjan de Wolf, *Aanpak van radicalisme* (Amsterdam: SWP uitgeverij, 2010), 42.

⁸⁴ Moghaddam, "Staircase," 162-169;

Trepp, "Sociale psychologie."

⁸⁵ Trepp, "Sociale psychologie."

heeft op de islam. Deze ideologie biedt de groep dan een gevoel van sterke lidmaatschap en zien een ideologie die de onrechtvaardigheid van de ervaren lage status herkent⁸⁶. Mensen die er van overtuigd zijn dat ze een vijand hebben gevonden waartegen zij hun boosheid kunnen uiten zullen doorgaan naar de derde trede⁸⁷.

Personen die op de derde trede terecht zijn gekomen, hebben al een bereidheid ontwikkeld om geweld te gebruiken⁸⁸. Op deze trede worden nieuwe normen en waarden aangeleerd⁸⁹. Het gebruiken van geweld wordt door de nieuwe groep geaccepteerd en soms zelfs als verplicht gezien. Personen die zich willen aansluiten, krijgen een nieuwe sociale identiteit aangeboden en men raakt in de ban van deze nieuwe (terroristische) groep. Steeds meer raakt de persoon geïsoleerd van zijn oude sociale groep⁹⁰. Door het vervallen van deze nieuwe identiteit, wordt het gedrag van de persoon niet meer bepaald door wie hij vroeger was, maar door de nieuwe normen en waarden van de nieuwe groep⁹¹. Mensen die deze nieuwe identiteit aantrekkelijk vinden, gaan naar de vierde verdieping.

Op de vierde trede wordt het 'wij' versus 'zij' denken bevorderd. Mensen die dit niveau bereiken zullen zich zelden terugtrekken en uiteindelijk weer op de begane grond terecht komen. Zij zullen zich eerder, als de kans zich aanbiedt, verplaatsen naar de vijfde trede⁹². Op de laatste trede is de persoon een volwaardig lid geworden van de geheime wereld van de terroristische organisatie⁹³.

2.6 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de vraag hoe het islamitische radicaliseringsproces tot stand komt centraal. Met name niet-westerse migrantenjongeren met een islamitische achtergrond zijn ontvankelijker voor het islamitische radicaliseringsproces. Jongeren tussen de 15 en 30 jaar zitten in een ontwikkelingsfase waarin zij op zoek zijn naar hun identiteit. Juist deze groep jongeren, niet-westerse migranten, zijn vaker islamitisch en hun geloof kan in deze leeftijdsfase scherpere trekken aannemen. Echter, enkel het hebben van een religieuze overtuiging maakt niet dat iemand radicaal wordt. Hier spelen ook nog vele voedingsbodems en triggerfactoren een rol. Het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) heeft een aantal voedingsbodems beschreven die kunnen bijdragen aan het ontstaan van het radicaliseringsproces. KIS geeft aan dat de sociaaleconomische status, werkloosheid, discriminatie, mate van orthodoxie en onrechtvaardigheid een voedingsbodem voor islamitische radicalisering kunnen zijn. Verder zijn er ook triggerfactoren. Waar voedingsbodem een achterliggende oorzaak kan zijn van islamitische radicalisering zijn triggerfactoren een meer concrete gebeurtenis. Het NCTV beschrijft dertien verschillende triggerfactoren op drie verschillende niveaus. Zo kunnen deze gebeurtenissen plaatsvinden op het persoonlijke niveau, groepsniveau of samenlevingsniveau.

⁸⁶ Doosje and de Wolf, *Aanpak radicalisme*, 57.

⁸⁷ Trepp, "Sociale psychologie."

⁸⁸ Trepp, "Sociale psychologie."

⁸⁹ Doosje and de Wolf, *Aanpak radicalisme*, 70.

⁹⁰ Doosje and de Wolf, *Aanpak radicalisme*, 70.

⁹¹ Doosje and de Wolf, *Aanpak radicalisme*, 80.

⁹² Trepp, "Sociale psychologie."

⁹³ Trepp, "Sociale psychologie."

Naast de achterliggende oorzaken en concrete gebeurtenissen die een radicaliseringsproces tot stand kunnen brengen is het *staircasemodel* van Fathali Moghaddam aan bod gekomen. Hij beschreef het proces aan de hand van een trap met zes treden. Op de begane grond begeeft iedereen zich. Als iemand op deze trede ontevredenheid over de samenleving ervaart verplaatsen zij zich naar de eerste trede. Op de laatste trede is de ervaren onrechtvaardigheid zo groot en zijn er hiervoor continue geen oplossingen gevonden, dat er een bereidheid is gekomen om dit met geweld op te lossen. Op deze laatste trede is iemand een volwaardig lid geworden van een terroristische organisatie.

In dit hoofdstuk zijn er vele voedingsbodems en triggerfactoren naar voren gekomen. Veel van deze voedingsbodems kijken echter niet naar opvoeding als mogelijke voedingsbodem voor islamitische radicalisering. Om tot een beter beeld te komen hoe opvoedingsonzekerheid bij kan dragen als mogelijke voedingsbodem voor islamitische radicalisering is het eerst belangrijk om de vraag te beantwoorden van wat opvoedingsonzekerheid precies is. Dit komt in het volgende hoofdstuk aan bod.

Hoofdstuk 3: Opvoedingsonzekerheid

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord welke factoren van opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor zijn voor het islamitische radicaliseringsproces. Als eerste wordt er stil gestaan bij het begrip opvoedingsonzekerheid (3.1) en de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid (3.2). Het eerste aspect van opvoedingsonzekerheid dat aan bod zal komen is de vorming van de identiteit (3.2.1). Het tweede aspect waar de aandacht op gelegd wordt is het verschil in religieuze beleving tussen ouders en hun kinderen (3.2.2). Het volgende aspect is de religieuze opvoeding in de seculiere context (3.2.3). Het vierde aspect is het verschil in opvoedingsstijl tussen het land van herkomst en de Nederlandse samenleving (3.2.4). Het laatste aspect dat aan bod komt is het verlies van het sociale netwerk (3.2.5). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

3.1 Wat is opvoedingsonzekerheid

Allereerst is het goed om te realiseren dat niet-westerse moslimouders voor veel uitdagingen komen te staan en veel veranderingen hebben meegemaakt doordat zij in een nieuw, onbekend, land kwamen te wonen. Het is belangrijk om te realiseren dat migranten culturele bagage meenemen uit hun land van herkomst. Ouders kunnen zich vasthouden aan de normen en waarden die in het land van herkomst vanzelfsprekend waren. Bij opvoedingsonzekerheid ontbreekt het migrantenouders aan de vanzelfsprekendheid bij het opvoeden van hun kinderen. Zij komen voor nieuwe vragen te staan en ervaren onzekerheid rondom het opvoeden. Zij vertrouwen in mindere mate op hun eigen intuïtie, voelen zich niet competent, zoeken naar bevestiging en zij hebben behoefte aan informatie en uitwisseling van ervaringen⁹⁴.

Al met al kan gezegd worden dat het bij opvoedingsonzekerheid ontbreekt aan de vanzelfsprekendheid van het opvoeden van hun kinderen. Migratie gaat gepaard met een hoop verlies. Zo kan je denken aan het verlies van het sociale netwerk van familie en vrienden, maar ook het verlies van een baan en huis. Veel migranten zijn lager opgeleid, of wordt er in Nederland niet dezelfde waarde gehecht aan het diploma dat in hun land van herkomst is behaald. Hierdoor hebben zij gemiddeld genomen minder vaak een betaalde baan of moeten ze vaker een beroep doen op een bijstandsuitkering⁹⁵. Daarnaast is er vaak sprake van een taalbarrière, waardoor ook de ouder-kind verhoudingen verschuiven. Ouders worden op sommige vlakken meer afhankelijk van hun kinderen die bijvoorbeeld voor hen moet tolken bij de huisarts.

Zoals eerder benoemd zal iedere ouder wel onzekerheid voelen met betrekking tot het opvoeden van hun kinderen. Het begrip opvoedingsonzekerheid onderscheidt zich hier echter wel van. Opvoedingsonzekerheid wordt opgedeeld in vijf verschillende aspecten die zich richten op opvoedingsuitdagingen bij niet-westerse moslimouders. Dit zijn vijf verschillende aspecten van vijf verschillende uitdagingen waar niet-westerse moslimouders voor komen te staan. Deze vijf begrippen van opvoedingsonzekerheid zijn gekozen aan de hand het onderzoek van Sieckelinck, *“idealen op drift”* en het onderzoek *“opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen”* van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)⁹⁶. Zo komen zij

⁹⁴ Keuskamp, *“Opvoedingsonzekerheid,”* 9.

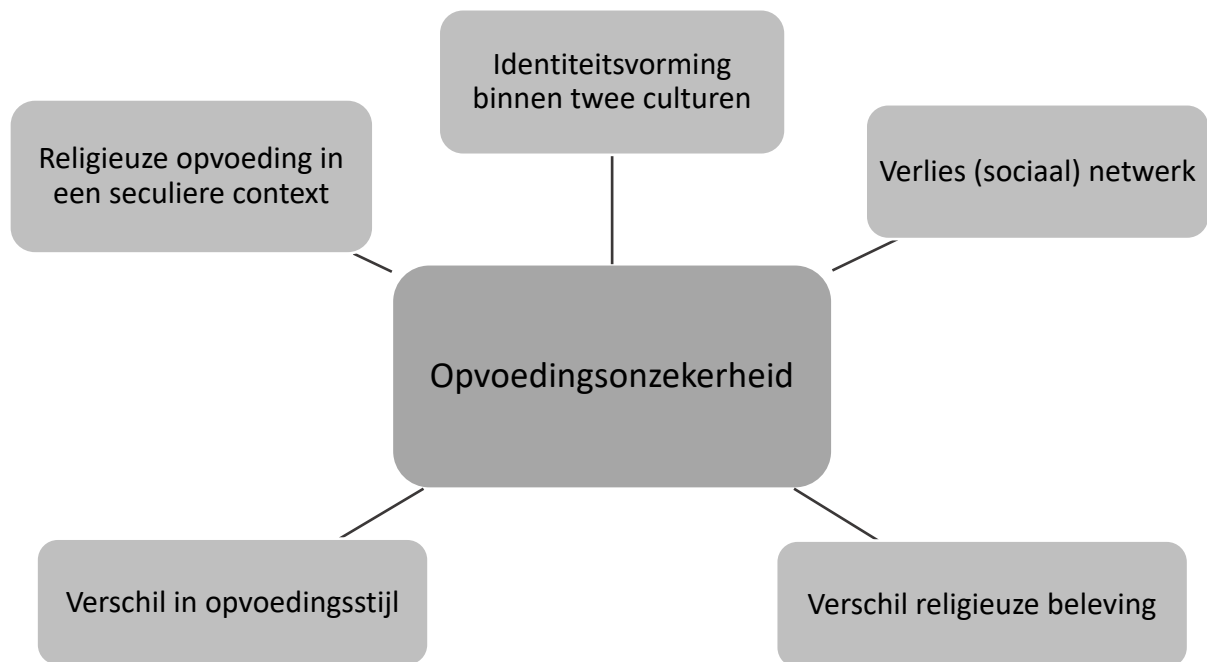
⁹⁵ Bux and de Roos, *“Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen,”* 8.

⁹⁶ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 6-98;

Bux and de Roos, *“Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen,”* 14 & 143.

onder andere te staan voor uitdagingen rondom de vorming van de identiteit van hun kinderen. Het tweede aspect waar zij mee te maken krijgen is het verschil in religieuze overtuiging tussen hen en hun kinderen. Een ander aspect is het verschil in opvoedingsstijl tussen wat zij in hun land van herkomst gewend zijn en de opvoedingsstijlen die in Nederland gehanteerd worden. Het vierde aspect is het verlies van het sociale netwerk. En het laatste aspect is het opvoeden van hun kinderen in een seculiere context.

Onderstaand schema geeft weer voor welke onzekerheden migrantenouders komen te staan met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen. Dit schema is opgesteld aan de hand van het praktijkonderzoek bij de gemeente Apeldoorn en het onderzoek “*opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen*” van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)⁹⁷. Deze uitdagingen zullen in de volgende paragraaf per aspect beschreven worden.

Tabel 4. Overzicht vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid.

3.2 Vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid

In deze paragraaf zullen de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid aan de orde komen. Zij zullen per aspect besproken worden.

3.2.1 Vorming van de identiteit van hun kinderen

De eerste generatie niet-westerse migranten zijn migranten die vanuit hun land van herkomst naar Nederland zijn gekomen. Zij hadden zich geworteld in hun land van herkomst en hebben daar hun eigen identiteit ontwikkeld. Vanaf het moment dat zij hun land van herkomst hebben verlaten en zich in Nederland hebben gevestigd, voelen zij een constante strijd tussen het behouden van hun eigen culturele identiteit en de nieuwe cultuur waar zij in terecht zijn gekomen⁹⁸. Binnen deze ingewikkelde setting moeten deze ouders hun kinderen ondersteunen in de ontwikkeling van hun identiteit. Zoals reeds in hoofdstuk twee

⁹⁷ Bucx and de Roos, “Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen,” 14 & 143.

⁹⁸ J.S. Buijnk, “*De reconstructie van identiteit in de context van migratie*,” (PhD diss., Universiteit Utrecht, 2013), 7-9.

besproken bij de verschillende voedingsbodems, wordt de vorming van de identiteit gezien als een mogelijke voedingsbodem voor islamitische radicalisering⁹⁹. Hierbij gaat het niet enkel om de culturele identiteit, maar ook om de religieuze identiteit. Dit wordt echter gezien als een zelfstandig aspect van opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders.

Uit onderzoek van hoogleraar en cultureel antropoloog M.J.M. de Koning komt naar voren dat jongeren in principe in staat zijn om te schipperen tussen deze verschillende loyaliteiten en identiteiten. Zo schipperen zij tussen hun loyaliteit naar hun ouders, de islam en naar de normen en waarden van de nieuwe samenleving¹⁰⁰. De problemen die zij ondervinden komen niet als het gevolg van het schipperen hiertussen, maar als gevolg dat zij gedwongen worden om één van deze aspecten te moeten kiezen. Het schipperen tussen deze aspecten is dus niet het probleem, maar het feit dat dit schipperen niet door de omgeving geaccepteerd wordt¹⁰¹. Dit heeft weer invloed op de ontwikkeling van de identiteit van de jongere.

3.2.2 Verschil in religieuze beleving tussen ouders en kinderen

Niet-westerse moslimouders, zoals het al doet vermoeden, hangen het islamitische geloof aan. Dit geloof hebben zij doorgaans meegenomen uit hun land van herkomst. Hoewel er bij niet-westerse jongeren in Nederland geleidelijk een proces van secularisatie valt te zien, is er ook een klein deel van de niet-westerse jongeren die juist strikter zijn geworden in hun geloofsopvatting¹⁰². Met name in vergelijking met hun ouders¹⁰³. Dat jongeren strikter worden in hun geloof kan deels gezien worden als een reactie op het leven in een seculiere en liberale samenleving. Gelovigen zijn in de Nederlandse samenleving in de minderheid en een religieuze levensstijl is in Nederland tegenwoordig allerm minst een vanzelfsprekendheid. In 2019 was nog 46 procent van de Nederlandse bevolking religieus, waarvan 14 procent nog religieuze diensten bijwoont¹⁰⁴. Dit dwingt jongeren er toe om hun geloof zelf actief te onderhouden. Dit kan het zoeken versterken naar de authenticiteit van de religie, dat verder gaat dan de bestaande tradities en instituties. Zo lijkt het salafisme met name op jonge (Marokkaanse) moslims aantrekkingskracht te hebben.

Deze kleine groep jongeren die religieuzer worden dan hun ouders, plaatsen vaker vraagtekens bij het geloof van hun ouders. Zo stellen zij vraagtekens bij de wijze waarop hun ouders het geloof praktiseren en waarop zij het geloof vormgeven. Jongeren zien de islam van hun ouders meer als een geloof dat is gebaseerd op een traditie, dan op de kern van de islam. Dit verschil in religieuze beleving kunnen spanningen opleveren tussen jongeren en hun ouders. Dit kan gepaard gaan met discussies en conflicten. Deze conflicten vinden niet altijd plaats tussen ouders en hun kinderen, maar kan ook tussen jongeren onderling plaatsvinden¹⁰⁵. Ouders weten op deze conservatieve geluiden van hun kinderen vaak geen

⁹⁹ Lotte Eldering, *Cultuur en opvoeding* (Rotterdam: Lemniscaat, 2006), 131 & 178- 193.

¹⁰⁰ Martijn de Koning, *Zoeken naar een 'zuivere' islam*, (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008), 33.

¹⁰¹ Trees Pels, Marjolijn Distelbrink and Liselotte Postma, "Opvoeding in de migratiecontext," *Verwey Jonker Instituut*, juli 2008, pagina 31, https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/Opvoeding-in-de-Migratiecontext_2699.pdf.

¹⁰² CBS, "Religie in Nederland."

¹⁰³ Daan Bekers, "Jonge moslims doen minder aan geloof." *Trouw*, september 17, 2016.

<https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/jonge-moslims-doen-minder-aan-geloof-~a7201476/>.

¹⁰⁴ CBS, "Religie in Nederland."

¹⁰⁵ Willem Huijnk, "Religieuze beleving van moslims in Nederland," *Sociaal Cultureel Planbureau*, juni 7, 2018, 16, https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/De_religieuze_beleving_van_moslims_in_Nederland.

weerwoord te geven. Ouders hebben het gevoel dat zij niet de 'juiste' islam kunnen uitleggen. Zij weten niet goed hoe ze om moeten gaan met de radicale geluiden van hun kinderen en weten geen antwoord te geven op de 'waarom'-vragen van hun kinderen over religieuze geboden en verboden¹⁰⁶. Hoewel dit natuurlijk niet geldt voor alle ouders, geldt dit wel voor een deel van deze groep niet-westerse moslimouders. Als jongeren weinig kennis hebben over hun geloof en met vragen maar moeilijk bij hun ouders terecht kunnen, kunnen zij vatbaarder worden voor radicale geluiden. Jongeren gaan namelijk op andere plekken op zoek naar deze informatie en vinden de antwoorden op de vragen die zij hebben steeds vaker op het internet. De processen die zich op het internet afspelen, onttrekken zich dan weer vaak van het zicht van de ouders¹⁰⁷. Uit onderzoek is gebleken dat de kans dat jongeren in aanraking komen met radicale islamitische ideeën op het internet het grootst lijkt te zijn¹⁰⁸.

Het kan ook voorkomen dat ouders dezelfde radicale ideeën hebben als hun kinderen. Zij zijn echter vaker geneigd om weg te kijken van de extreme uitingen die hun kinderen doen. Zij geven op dit gedrag geen reflectie of tegengewicht. Het bieden van weerstand naar jongeren door de ouders kan de motivatie om actief lid te worden van een extremistische groep zowel versterken als afzwakken¹⁰⁹. Het kan namelijk zo zijn dat de emotionele reactie van ouders juist verdere radicalisering triggert. Met name wanneer er ook sprake is van veel ruzies. Maar een interventie van ouders kan er ook voor zorgen dat de jongere er meer bewustzijn over de consequenties krijgt¹¹⁰.

3.2.3 Opvoeden in een seculiere context

De derde uitdaging is het opvoeden van hun kinderen binnen een islamitische traditie in de seculiere Nederlandse context. Migrantenouders ervaren vaak onzekerheid over hoe zij hun kinderen een islamitische opvoeding kunnen geven in de Nederlandse seculiere context. Negatieve beeldvorming over de islam brengt veel onzekerheid met zich mee met betrekking tot de opvoeding van hun kinderen binnen de islamitische traditie. Zij komen voor vragen te staan over hoe zij hun kinderen weerbaar kunnen maken tegen stigmatisering en uitsluiting op basis van hun geloof¹¹¹. De moskee biedt ouders op dit vlak enige ondersteuning. Deze biedt ouders de mogelijkheid om binnen de Nederlandse samenleving religieuze en culturele erfgoed over te dragen¹¹². Ouders spelen dan ook een cruciale rol in de religieuze opvoeding van hun kinderen¹¹³. Vanwege de onzekerheid die ze ervaren delegeren ze de taak van religieuze opvoeding soms naar de moskee. Ouders lijken de religieuze en traditionele opvoeding meer en meer te delegeren aan de moskee, maar uit cijfers van het SCP blijkt dat het aantal jongeren dat nog naar de moskee gaat juist afneemt¹¹⁴.

¹⁰⁶ Marjolein Distelbrink, Trees Pels and Cecile Winkelman, "Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek," *Kennisplatform Integratie en Samenleving*, mei 2017, 6, https://opvoeden_in_diversiteit_achtergrondartikel.pdf (kis.nl); Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 126-135.

¹⁰⁷ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 96.

¹⁰⁸ Broekhuizen, Kapel and Meijer, "Onderzoeksinstrument," 17-18.

¹⁰⁹ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 95.

¹¹⁰ De Meere and Lensink, "Radicalisering," 12.

¹¹¹ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 111.

¹¹² Trees Pels, Fadoua Lahri and Halim el Madkouri, "Pedagogiek in moskee Othman," *Verwey-Jonker Institute*, 2006, 10.

¹¹³ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 111-112.

¹¹⁴ Huijnk, "Religieuze beleving moslims," 34;

Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 114.

Voor veel migrantenouders vormt religie een leidraad en houvast in hun leven en in de opvoeding van hun kinderen. Binnen islamitische gezinnen is de religieuze opvoeding een zeer belangrijk punt, maar dit geeft ook meteen de meeste zorg vanwege de negatieve beeldvorming over moslims in Nederland. De Nederlandse samenleving vormt niet alleen een seculiere samenleving, maar de beeldvorming over de islam is ook nog eens negatief. Uit het rapport van SCP *opvoeden in niet westerse migrantengezinnen* kwam naar voren dat bijna de helft van de Nederlanders van mening is dat de leefwijze van moslims niet te verenigen is met de West-Europese leefwijze¹¹⁵. Daarnaast vindt ruim de helft van de Nederlandse bevolking dat moslimouders hun kinderen te autoritair opvoeden. Deze negatieve beeldvorming is in de afgelopen jaren in de hand gewerkt door berichten over radicalisering en moslimextremisme. Het negatieve maatschappelijke klimaat rond de islam brengt een nieuwe opgave voor moslimouders met zich mee. Zij staan voor de uitdaging om hun kinderen weerbaar op te voeden tegen stigmatisering en discriminatie op basis van hun geloof en etnische afkomst. Ouders zijn zelf nog zoekende in de nieuwe samenleving en zijn niet gewend dat zij hun kinderen weerbaar moeten opvoeden tegen negatieve geluiden over de islam of hun etnische achtergrond¹¹⁶.

3.2.4 Verschil in opvoedingsstijl

Daarnaast komen migrantenouders voor de uitdaging te staan dat de van huis uit meegekregen traditionele opvoedingsstijlen meestal niet overeenkomen met de Nederlandse opvoedingswaarden¹¹⁷. Zij worden geconfronteerd met nieuwe normen en waarden, gewoonten en tradities dan zij in het land van herkomst gewend waren. De opvattingen van ouders zijn in de praktijk niet eenduidig, maar een voorbeeld is dat Marokkaanse ouders het verschil in hun opvoeding en de Nederlandse opvoeding als een fundamenteel probleem te zien.

Hoewel gemiddeld genomen niet-westerse migrantenouders in Nederland een opener houding met hun kinderen nastreven, zien zij de Nederlandse omgangscultuur niet als eindpunt¹¹⁸. De afstand tussen opvoedingsgewoonten die zij vanuit huis uit kennen en die in de Nederlandse samenleving gelden verschillen en dit kan spanningen opleveren¹¹⁹. Binnen deze gezinnen is er relatief vaak sprake van een autoritaire opvoedingsstijl. Een autoritaire opvoedingsstijl maakt dat ouders hoge eisen stellen aan hun kinderen. Over het algemeen zijn ouders minder sensitief of betrokken bij hun kinderen en geven zij mogelijk minder emotionele warmte¹²⁰. Ouders zijn niet gewend om met hun kinderen te overleggen, communiceren of te onderhandelen doordat zij gewend zijn dat er binnen gezinnen meer machtsverschil zit tussen kinderen en ouders¹²¹. Migrantenouders leggen de accenten van de opvoeding op de opvoedtradities die uit het land van herkomst aanwezig zijn. Universitair docent Diana van Bergen, Em. Prof. Dr. Trees Pels & Prof. Dr. Doret de Ruijter laten in hun onderzoek zien dat reageren op vragen en problemen van kinderen door ouders als een buffer kan werken voor mogelijke radicalisering. Zij stellen dat autoritair opvoeden juist kan

¹¹⁵ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 133.

¹¹⁶ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 11.

¹¹⁷ Eldering, *Cultuur en opvoeding*, 228.

¹¹⁸ Trees, Distelbrink and Postma, "Migratiecontext," 32.

¹¹⁹ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 130.

¹²⁰ Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, "Richtlijn: overgewicht," *NCJ*, 2012, <https://www.ncj.nl/richtlijnen/alle-richtlijnen/richtlijn/?richtlijn=10&rlpag=690>.

¹²¹ Anke Keulen, Annemiek van Beurden and Trees Pels, *Van alles wat meenemen* (Bussum: Coutinho uitgeverij, 2010), 64.

leiden tot radicaliseren, weggijken en een gebrek aan reactie zijn volgens hem risicofactoren voor radicalisering¹²². Echter, het onderzoek van Sieckelinck, van San & de Winter laat zien dat de jongeren die geradicaliseerd waren eerder uit een permissieve opvoedingsstijl kwamen¹²³. Bij een permissieve opvoedingsstijl zijn de ouders toegefelijk en hebben de ouders veel aandacht voor de wensen en behoeften van hun kind. Deze kinderen krijgen over het algemeen vaak hun zin en zijn in feite de baas in huis en er worden weinig eisen gesteld¹²⁴.

Een opvallende uitkomst uit het onderzoek van Sieckelinck, van San en de Koning is dat er vanuit het pedagogische netwerk over het algemeen weinig (corrigerende) reacties kwamen op het gedrag van jongeren. De verwachting was dat er vanuit ouders of de school reactie komt op jongeren die een steeds extremer ideaal uiten. Maar in veel gevallen kwam deze reactie niet¹²⁵.

3.2.5 Verlies van netwerk

Bij het verlaten van het land van herkomst verliest men echter zijn netwerk. De eerste generatie migranten hebben dan ook voornamelijk de behoefte om advies te vragen aan contacten die zich niet in Nederland bevinden. Transnationale contacten zijn medebepalend voor de opvoeding van hun kinderen¹²⁶. Migrantenouders vinden aan de ene kant wel herkenning bij hun eigen ouders als het gaat om bijvoorbeeld de normen en waarden wat betreft de opvoeding die uit hun land van herkomst komen, zoals respect hebben voor de ouders en specifiek islamitische waarden zoals het niet drinken van alcohol¹²⁷. Aan de andere kant is het opvallend dat de opvoedingsadviezen niet aansluiten bij hun eigen opvoeding, de opvoedingsgewoonten in Nederland en heerst er ook wel angst voor roddels van ouders van de jongere generatie. Dit weerhoudt hen nogal eens om hun zorgen met anderen te delen¹²⁸. Dit maakt ook dat zij mogelijk hun zorgen over radicale geluiden minder snel delen met anderen.

3.3 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de vraag welke factoren van opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor zijn voor islamitische radicalisering centraal. Met het begrip opvoedingsonzekerheid wordt bedoeld dat het migrantenouders ontbreekt aan de vanzelfsprekendheid waarmee zij hun kinderen opvoeden. Het begrip opvoedingsonzekerheid is onder te verdelen in vijf aspecten.

Het eerste aspect is de vorming van de identiteit. Binnen de setting waar niet-westerse migranten (opnieuw) op zoek moeten naar hun identiteit in de samenleving, moeten zij ook hun kinderen ondersteunen in het vormen van de identiteit. Een ander aspect is het verschil in religieuze beleving tussen ouders en hun kinderen. Niet-westerse gezinnen hangen vaak het islamitische geloof aan. Een deel van de jongeren wordt minder strikt in het geloof dan hun ouders, maar een deel van de jongeren wordt juist wel strikter. Deze kleine groep die

¹²² Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 113.

¹²³ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 81.

¹²⁴ Marese Peters, "Opvoedingsstijlen," *Anababa*, 2009, <http://www.anababa.nl/opvoeding/theorie/opvoedingsstijlen>.

¹²⁵ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 80.

¹²⁶ Marloes van Verseveld, et al., "Migrantenouders willen samen opvoeden in de wijk," *Jeugdkennis*, augustus 27, 2013.

¹²⁷ Bux and de Roos, "Opvoeden niet-westerse migrantengezinnen," 64.

¹²⁸ Van Keulen, van Beurden and Pels, *Van alles wat meenemen*, 68.

steeds geloviger wordt plaatst vraagtekens bij het geloof van hun ouders en ouders hebben het gevoel dat zij niet de 'juiste' islam kunnen uitleggen. Zij weten niet goed om te gaan met de radicale geluiden van hun kinderen. Als jongeren met hun vragen over het geloof maar moeilijk bij hun ouders terecht kunnen, dan zullen zij dit op andere plekken zoeken. Zo zullen zij ook op het internet naar antwoorden zoeken, waar jongeren gemakkelijker in aanraking komen met radicale islamitische geluiden.

Het derde aspect is opvoeden in de seculiere context. Migrantenouders ervaren vaak onzekerheid over hoe zij hun kinderen een islamitische opvoeding kunnen geven in de Nederlandse seculiere context. Ouders lijken de religieuze en traditionele opvoeding meer en meer te delegeren aan de moskee, maar uit cijfers van het SCP blijkt dat het aantal jongeren dat nog naar de moskee gaat juist afneemt. Ouders komen voor de uitdaging te staan om hun kinderen weerbaar op te voeden tegen de negatieve geluiden over hun geloof. Een vierde aspect van opvoedingsonzekerheid is het verschil in opvoedingsstijl. Niet-westerse migrantenouders komen voor nieuwe normen en waarden, gewoonten en tradities te staan. De afstand tussen de opvoedingsnormen en waarden die ouders gewend waren vanuit hun land van herkomst en die van de Nederlandse samenleving kunnen leiden tot spanningen bij migrantenouders en hun kinderen. Het laatste aspect is het verlies van netwerk. Waar ouders in hun land van herkomst nog terug konden vallen op hun netwerk, is dit in het voor hen onbekende land lastiger. Hoewel er vaak nog wel transnationale contacten zijn, sluiten de opvoedingsadviezen vaak niet aan bij de opvoedingsgewoonten in Nederland.

Ouders komen al met al voor veel uitdagingen te staan die invloed hebben op hun kinderen. De vraag die blijft staan is hoe deze uitdagingen van invloed kunnen zijn op het islamitische radicaliseringsproces.

Hoofdstuk 4: SOCIALE LEERTHEORIE IN HET PERSPECTIEF VAN OPVOEDINGSONZEKERHEID

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal wat de sociale leertheorie is en in hoeverre deze theorie zich verhoudt tot het islamitische radicaliseringsproces. Als eerst komt de sociale leertheorie van Albert Bandura aan bod (4.1). Deze theorie zal eerst worden uitgelegd. Vervolgens zullen vanuit deze theorie de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid bekeken worden (4.2). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

4.1 Sociale leertheorie van Albert Bandura

De onlangs overleden Amerikaans-Canadese psycholoog Albert Bandura wordt als de grondlegger van de sociale leertheorie gezien¹²⁹. Bandura gaf in zijn theorie een verklaring over hoe mensen gedrag aanleren¹³⁰. Hij vond dat de mens leerde door interactie met zijn omgeving en door persoonlijke factoren van de persoon zelf¹³¹. De sociale leertheorie benadert het aanleren van gedrag dan ook vanuit de context van de persoon en niet enkel vanuit de karakteristieken van een persoon¹³².

De kern van de theorie is dat het socialisatieproces aangeleerd kan worden door de interactie met andere personen. Iemand leert zijn gedrag door het afkijken van gedrag bij andere mensen. Dit afkijken hoeft niet enkel te gebeuren in de directe omgeving, zoals bij ouders en vrienden, maar kan ook afgekeken worden bij bijvoorbeeld mensen uit de media. Naast dat er in de media rolmodellen te zien zijn, zijn er ook genoeg voorbeelden van geweld te zien in de media. Hoewel dit geweld makkelijk via de media aanschouwt kan worden, betekent dit niet dat iedereen die dit ziet zomaar geweld zal gaan gebruiken. De sociale leertheorie focust zich vooral op de manier waarop gedrag wordt geobserveerd bij anderen, waardoor iemand zich nieuwe gedragsschema's kan aanleren. Deze gedragsschema's kunnen dan weer door deze persoon ten uitvoer gebracht worden. Albert Bandura maakte bij het aanleren van gedrag onderscheid in twee verschillende aspecten. Het eerste aspect is namelijk het verwerven van een nieuw gedragsschema (ook wel acquisition genoemd) en het uitvoeren van dit gedragsschema (performance)¹³³.

Om zijn theorie te onderbouwen heeft Albert Bandura in 1961 samen met Sheila Ross en Dorothea Ross het Bobo-experiment gedaan. Bij dit experiment werd een groep kinderen in twee groepen verdeeld. De eerste groep kreeg te zien hoe een volwassen persoon een pop aftuigde. De andere groep kreeg een volwassen persoon te zien die rustig met de pop aan het spelen was. Na het zien van de film mochten de kinderen zelf in een aparte kamer spelen, met verschillende objecten en waaronder de pop waarmee ook de volwassen persoon had gespeeld. De uitkomst van dit onderzoek was dat de kinderen die naar de persoon hadden gekeken die agressief gedrag vertoonde, zelf ook agressief waren naar deze pop. Dit experiment heeft duidelijk laten zien dat het gedrag van volwassenen invloed heeft op het gedrag dat kinderen leren. Kinderen kijken gedrag af bij volwassen mensen. Het wordt hierbij duidelijk dat observationeel leren een belangrijke rol speelt bij het ontwikkelen

¹²⁹ Pol Craeynest et al., *Sociale psychologie* (Den Haag: Acco, 2016), 124.

¹³⁰ Bandura, "Social Learning Theory," 1-41.

¹³¹ Craeynest et al., *Sociale psychologie*, 124.

¹³² P. Ponsaers et al., "Onderzoeksrapport polarisering en radicalisering: een integrale preventieve aanpak," 2010, 21.

¹³³ Craeynest et al., *Sociale psychologie*, 124.

van nieuw gedrag. Door enkel de handeling te zien, kunnen kinderen zichzelf dit gedrag aanleren¹³⁴.

Na dit Bobo-experiment bleef Albert Bandura met de vraag zitten of de consequenties van het gedrag ook een rol speelde bij het aanleren van gedrag. Gaat een kind bijvoorbeeld gedrag eerder vertonen wanneer het beloond of bestraft wordt en hoe zit het dan als beloning en bestraffing uitblijven en er geen reactie wordt gegeven door de volwassene. Om hier achter te komen hebben ze nog een vervolg onderzoek gedaan om juist naar dit aspect te kijken. De kinderen werden in drie groepen verdeeld, die allemaal een andere reactie kregen op het vertoonde gedrag. Bij alle drie de groepen werd de volwassen persoon agressief naar de pop toe. Bij de eerste groep werd de volwassen persoon gestraft voor zijn agressieve gedrag naar de pop toe. Bij de tweede groep werd er niet gereageerd op het agressieve gedrag en bij de laatste groep werd het agressieve gedrag beloond. Nadat elk groepje één van deze drie filmpjes had gekeken, mochten de kinderen weer spelen met de pop. De kinderen die gezien hadden dat het gedrag werd bestraft vertoonden zelf minder agressief gedrag naar de pop toe. Bij de groep waar het agressieve gedrag beloond werd, vertoonden de kinderen ook agressief gedrag naar de pop toe. De kinderen die naar het filmpje hadden gekeken waar er geen reactie werd gegeven op het agressieve gedrag, vertoonden zelf wederom ook agressief gedrag naar de pop toe. Kennelijk gold voor deze kinderen dat het uitblijven van een reactie een stilzwijgend goedkeuren is¹³⁵.

Wat dit vervolg experiment laat zien is dat kinderen dus niet alleen kijken naar het gedrag van anderen (observational learning), maar dat zij ook kijken naar wat de consequenties zijn van dit gedrag (dit wordt ook wel vicarious learning genoemd). De consequenties van het gedrag (bestrafen, belonen of uitblijven van een reactie) wordt meegewogen in het aanleren van nieuw gedrag. Kinderen kijken dus naar het gedrag van anderen en hoe weer andere personen op dit getoonde gedrag reageren¹³⁶. Dit laatste wordt ook wel conditionering genoemd. Een kind leert bijvoorbeeld sneller wanneer het gedrag dat zij vertonen beloond wordt. Om gedrag af te leren wordt dit weer bestraft. Dit kan om heel simpel gedrag gaan, zoals bijvoorbeeld het bestraffen van een kind dat een ander kind slaat. Maar dit kan bijvoorbeeld ook gaan over het aanleren van een mening over bepaalde groepen. Wanneer ouders zich bijvoorbeeld negatief uiten over migrantengroepen, dan zal een kind eerder geneigd zijn deze mening te delen. Zij leren dit immers aan van hun ouders. Opvattingen over wat iemand goed of juist niet goed vindt, komen vaak uit de omgeving van deze persoon. Zoals het experiment van Bandura verklaart, wordt dit gedrag afgekeken uit de omgeving maar wordt dit gedrag ook goedgekeurd of afgekeurd door de omgeving. Door het aanleren van gedrag door ouders te betrekken bij de theorie als verklaringsmodel voor het islamitische radicaliseringsproces kan er vanuit een pedagogische blik naar het proces gekeken worden. De vraag die dan open blijft staan is wat de betekenis is van de sociale leertheorie voor de pedagogische benadering van het islamitische radicaliseringsproces.

¹³⁴ Craeynest et al., *Sociale psychologie*, 289.

¹³⁵ Craeynest et al., *Sociale psychologie*, 289.

¹³⁶ Micheal Gazzaniga, Todd Heatherton and Diane Halpern "Psychological science," (New York: W.W. Norton & Company, 2010), pagina 263-264.

4.2 Sociale leertheorie en opvoedingsonzekerheid

Kinderen kijken hun gedrag dus af bij mensen uit hun omgeving. Dit is met name wanneer zij tegen deze personen op kijken, die zij als machtig en verzorgend zien. Deze personen worden ook wel rolmodellen genoemd. Vaak nemen ouders deze rol op zich. Het leren van gedrag door te kijken naar andere personen beperkt zich overigens niet alleen tot het aanleren van gedrag bij kinderen, maar gebeurt ook nog in de adolescentie¹³⁷.

Het islamitische radicaliseringsproces is een complex proces. De sociale leertheorie kan in de verklaring van dit proces een bijdrage leveren door te kijken naar het aanleren van gedrag en dus ook radicaal gedrag. In hoofdstuk 2 is beschreven wat de verschillende voedingsbodems zijn voor islamitische radicalisering en geeft Fathali Moghaddam een beschrijving van het islamitische radicaliseringsproces aan de hand van het staircasemodel. Het staircasemodel heeft beschreven dat op de begane grond er ontevredenheid is en dat dit er toe kan leiden dat iemand op de eerste trede komt. Op de eerste trede gaat men op zoek naar geweldloze oplossingen en als deze niet gevonden worden, gaat de persoon naar de tweede trede. Op die trede wordt de ervaren woede en frustratie omgezet in een zoektocht naar een doelwit. Bij deze trede kan de sociale leertheorie een verklaring geven over de zoektocht naar een doelwit. Hoe een persoon bij een bepaald doelwit uitkomt, heeft te maken met wat deze persoon als rolmodel ziet en waar deze persoon zichzelf mee kan vergelijken. De persoon zoekt een doelwit en dit kan bijvoorbeeld de westerse samenleving zijn of religieuze groepen. Dit gedachtegoed over dit doelwit kijken ze af bij andere personen en kijken ze of dit gedrag wordt goedgekeurd (door beloning of de afwezigheid van bestraffing) of wordt afgekeurd (door het te bestraffen). Daar komt ook opvoedingsonzekerheid om de hoek kijken. Jongeren kunnen radicaler worden in hun eigen gedachtegoed en bijvoorbeeld een andere religieuze groepering als doelwit maken. Het ontvangen van een weerwoord door hun ouders over hun eigen religieuze overtuiging, maar ook over de religieuze overtuiging van het gekozen religieuze doelwit kan preventief werken. De sociale leertheorie zou dit gebrek aan weerwoord over de religieuze overtuiging van de jongere zelf en van de gekozen religieuze doelwit bestempelen als de afwezigheid van een reactie. Daarnaast beschrijft opvoedingsonzekerheid dat ouders moeite hebben om zich te positioneren in de seculiere context. Ouders willen hun kinderen religieus opvoeden, maar lopen er tegenaan dat een religieuze opvoeding in Nederland alles behalve vanzelfsprekend is. Ouders lijken de rol van deze religieuze opvoeding te delegeren naar de moskee. Maar jongeren blijken minder naar de moskee te gaan waardoor er vanuit de ouders en vanuit religieuze leiders uit de moskee geen reactie gegeven wordt op eventuele radicale gedachten van jongeren. Kort gezegd, doordat ouders (en religieuze leiders van de moskee) geen weerwoord geven op de radicale religieuze gedachten van de jongeren zelf en op de negatieve beeldvorming over het gekozen religieuze doelwit, wordt het gedrag van de jongeren indirect goedgekeurd.

Ook op de volgende trede van het staircasemodel van Moghaddam komen diverse aspecten van opvoedingsonzekerheid naar voren. Zo speelt op de derde trede rekrutering een belangrijke rol. Hierbij speelt opvoedingsonzekerheid een rol door middel van het wegblijven van een weerwoord (zoals ook hier boven is beschreven). Maar op deze trede speelt ook dat ouders hun positie van rolmodel verliezen aan iemand die de jongeren meer aanspreekt. Hierbij leert de jongeren nieuw gedrag aan. Aan de ene kant zal nieuw gedrag bevestigd

¹³⁷ Giel van den Heuvel, *Let op de kleintjes* (Masterscriptie: Universiteit Utrecht, juni 26, 2008), 5.

worden door deze nieuwe groep. Terwijl aan de andere kant er mogelijk een afwezigheid is van een reactie van ouders (een positieve of negatieve reactie). Ouders zitten mogelijk met hun handen in hun haar en weten niet wat zij met dit gedrag aan moeten. Met name als het om bijvoorbeeld radicale religieuze gedachten gaat weten ouders hier vaak geen weerwoord op te geven. Zoals hierboven ook aangehaald verwachten ouders dat hun kinderen naar de moskee gaan, waar religieuze leiders antwoord geven op de religieuze vragen die de jongeren hebben. Op die manier geeft de religieuze leider een positieve of een negatieve bekrachtiging op het gedachtegoed van de jongeren. Het gebrek aan reactie van de religieuze leiders, doordat zij de jongeren simpelweg niet bereiken, maakt dat iemand vatbaarder is voor radicale geluiden omdat zij eerder geneigd zijn hun antwoorden te zoeken op het internet. En juist op het internet vinden zij eerder radicale geluiden. Dit maakt dat zij vatbaarder zijn voor deze radicale geluiden en daardoor ook vatbaarder voor rekrutering. De sociale leertheorie weet dus ook vanuit het begrip opvoedingsonzekerheid (en in dit geval het gebrek aan het bieden van een weerwoord en de rol van de moskee in het uitleggen van de islam) een verklaring te geven voor het proces dat zich op de derde trede van het staircasemodel afspeelt. Door het gebrek aan beloning of bestraffing van radicale gedachten kan een jongere mogelijk vatbaarder zijn voor radicale islamitische gedachten en is de persoon ook vatbaarder voor het islamitische radicaliseringsproces. Er ontstaat een nieuwe ideologie en een nieuwe lidmaatschap bij een nieuwe groep die wel de ervaren lage status herkent en ander gedrag goedkeurt¹³⁸.

De sociale leertheorie weet dus met name een verklaring, vanuit opvoedingsonzekerheid, te geven op de eerste paar treden van het staircasemodel. Dit heeft vooral te maken met dat er op deze treden een verschuiving plaatsvindt met betrekking tot nieuw gedachtegoed en het aanleren van nieuw gedrag. Opvoedingsonzekerheid sluit hier bij aan doordat de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid raakvlakken hebben met de zoektocht van jongeren naar hun eigen identiteit en hun religieuze overtuiging. Bij het zoeken naar de eigen religieuze beleving spelen de factoren van opvoedingsonzekerheid, zoals een religieuze opvoeding in een seculiere context en het verschil tussen religieuze beleving tussen de ouders en hun kinderen, een rol. Bij de zoektocht naar hun eigen religieuze beleving speelt goedkeuring en afkeuring van gedachten en gedrag een belangrijke rol. Daarnaast speelt ook het verlies van het sociale netwerk van ouders een rol. Gedrag wordt niet alleen beloond of bestraft door de ouders, maar in sommige gevallen door het netwerk van de ouders of de hele gemeenschap. Nu dit netwerk bij niet-westerse migrantenouders van de eerste generatie ontbreekt, kan de gemeenschap waartoe de ouders behoren deze rol niet meer (of in ieder geval minder) op zich nemen. Hoewel de ouders, de moskee en de gemeenschap dus een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van gedrag bij jongeren, lijkt deze niet rol niet (volledig) ingevuld te worden waardoor beloning of bestraffing vanuit het netwerk deels achterwege blijft. Verder moet niet vergeten worden dat het aanleren van gedrag ook via bijvoorbeeld de media kan gaan¹³⁹. Albert Bandura beschrijft in zijn theorie dat de media ook een rol kan spelen in het aanleren van gedrag. Hierbij wordt afgekeken welk gedrag dit rolmodel vertoont en of dit gedrag dan wordt goedgekeurd in de eigen omgeving of niet. Het kan ook voorkomen dat ouders dezelfde radicale ideeën hebben als hun kinderen. Zij zijn echter vaker geneigd om weg te kijken van de extreme uitingen die hun kinderen doen.

¹³⁸ Doosje and de Wolf, *Aanpak radicalisme*, 57.

¹³⁹ Emilie Museeuw, *De weg naar gewelddadig extremisme. Een globaal beeld over de oorzaken faciliteiten en aanleidingen om te radicaliseren* (Masterscriptie: Universiteit Gent, 2015), 9 & 36.

Zij geven op dit gedrag geen reflectie of tegengewicht. Het bieden van weerstand aan jongeren door de ouders kan de motivatie om actief lid te worden van een extremistische groep zowel verstrekken als afzwakken¹⁴⁰.

Ook het aspect van opvoedingsonzekerheid over het verschil van opvoedingsstijlen kan gezien worden vanuit de sociale leertheorie. In hoofdstuk 3 kwam naar voren dat opvoedingsstijlen die heel vrij zijn mogelijk een jongere vatbaarder maken voor het islamitische radicaliseringsproces vanwege het gebrek aan sturing. De jongere wordt in de opvoeding zo vrij gelaten dat er onvoldoende beloning of bestraffing plaatsvindt en gedrag dus stilzwijgend goedgekeurd wordt¹⁴¹. Dit maakt ook dat de sociale leertheorie goed aansluit bij het begrip opvoedingsonzekerheid. Want opvoedingsonzekerheid zegt iets over de context waar deze jongeren in opgroeien.

Dat de sociale leertheorie een rol kan spelen bij de preventie van islamitische radicalisering, blijkt ook wel uit verschillende interventies die ingezet worden om islamitische radicalisering tegen te gaan. Veelal zijn deze gericht op het inzetten van rolmodellen om gedragsverandering aan te zetten bij jongeren¹⁴². Het inzetten van rolmodellen om islamitische radicalisering tegen te gaan is een veel gebruikt instrument door gemeenten. Niet zonder reden heeft het NCTV in 2014 een handreiking opgesteld om gemeenten te ondersteunen bij het ontwikkelen van een lokale aanpak voor de bestrijding van islamitische radicalisering, waar ook een grote rol was weggelegd voor het inzetten van rolmodellen¹⁴³. Toch beperken deze preventies zich met name op rolmodellen buiten het eigen gezin om, terwijl ouders zo'n belangrijke rol spelen. De opvoeding en de uitdagingen waar juist deze specifieke groep tegenaan loopt worden in de meeste preventies die zich richten op rolmodellen achterwege gelaten¹⁴⁴.

Hoewel de sociale leertheorie vanuit een pedagogische blik een verklaring lijkt te kunnen geven voor het islamitische radicaliseringsproces, lijkt dit geen volledige verklaring te kunnen geven. Het islamitische radicaliseringsproces is daar ook te ingewikkeld voor. De theorie weet vanuit de context te beschrijven hoe een individu gedrag kan aanleren. Bij deze hele beschrijving van het aanleren van gedrag ontbreken echter de groepsprocessen die ook van invloed kunnen zijn op het islamitische radicaliseringsproces.

Verder geeft de sociale leertheorie aan dat gedrag aangeleerd wordt door beloning en bestraffing vanuit de omgeving op het getoonde gedrag. Deze theorie weet echter geen verklaring te geven hoe het komt dat niet alle kinderen uit één gezin ook daadwerkelijk radicaliseert. De theorie weet geen onderscheid te maken wat maakt dat de ene persoon wel radicaliseert en de andere persoon niet. Dit doet vermoeden dat de sociale leertheorie maar voor een deel een verklaring kan geven voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces.

¹⁴⁰ Sieckelinck, de Winter and van San, *Idealen op drift*, 95.

¹⁴¹ Ponsaers, et al., "Onderzoeksrapport polarisering en radicalisering," 20.

¹⁴² Jan Dirk de Jong, "Rebond; rolmodellen en het risico op recidiven," *Gemeente Amsterdam*, 2013, 19- 23.

¹⁴³ Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, "Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau," *Ministerie van Veiligheid en Justitie*, november 2014, https://www.nctv.nl/binaries/handreiking-terrorismebestrijding%20voor%20gemeenten_tcm31-31657.pdf

¹⁴⁴ Gemeente Arnhem, "Uitvoeringsplan Aanpak radicalisering," *Gemeente Arnhem*, 2018

https://www.google.com/search?q=gemeente+arnhem+uitvoeringsplan+radicalisering&rlz=1C1GCEV_nINL855NL855&oq=gemeente+arnhem+uitvoeringsplan+radicalisering&aqs=chrome..69l57.8063j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Als het begrip opvoedingsonzekerheid naast de sociale leertheorie gehouden wordt dan is er voor een groot deel overlap te vinden. Veel van de opvoedingsonzekerheid aspecten hebben betrekking op het gedrag van de ouders waarmee zij een voorbeeld (rolmodel) kunnen zijn voor hun kinderen. Door het wegvallen van deze opvoedingszekerheden die zij in hun land van herkomst wel hadden, wordt hun positie als rolmodel wankeler. Echter weet de sociale leertheorie niet een algehele verklaring te geven vanuit de opvoedingsonzekerheid. Zo blijft de vraag bestaan wat nu precies de impact is van de religieuze opvoeding in een seculiere context op het aanleren van radicaal gedrag. Hier spelen veel meer factoren een rol bij dan enkel het aanleren van gedrag door middel van belonen of bestraffen. Albert Bandura beschrijft kort dat ook de mentale capaciteiten een rol spelen bij het aanleren van gedrag, maar er wordt niets genoemd over eventuele andere kwetsbaarheden. Te denken aan bijvoorbeeld het intelligentieniveau van de jongeren of de mate van onzekerheid die een jongere misschien van zichzelf heeft. Dit soort persoonlijke aspecten heeft Albert Bandura onvoldoende beschreven in zijn sociale leertheorie.

Hoewel de theorie theoretisch goed lijkt te passen op het begrip opvoedingsonzekerheid als mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering, is het nog maar de vraag of dit ook in de praktijk herkend wordt.

4.3 Conclusie

In dit hoofdstuk stond de vraag centraal wat de sociale leertheorie is en in hoeverre deze zicht verhoudt tot het islamitische radicaliseringsproces. De sociale leertheorie beschrijft dat mensen gedrag leren door dit af te kijken van mensen uit de omgeving (rolmodellen) en door te kijken wat de reactie op dit gedrag is. Wanneer gedrag beloond wordt zal iemand het gedrag sneller vertonen dan wanneer iemand voor dat gedrag bestraft wordt. Het uitblijven van een reactie op gedrag wordt als stilzwijgend goedkeuren ervaren, waardoor gedrag mogelijk eerder vertoond zal worden. De sociale leertheorie kan een verklaring, vanuit opvoedingsonzekerheid, geven op de eerste paar treden van het staircasemodel. Dit is met name omdat er op deze treden een verschuiving plaatsvindt met betrekking tot het ontwikkelen van nieuw gedachtegoed en nieuw gedrag. Opvoedingsonzekerheid sluit hier bij aan doordat de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid raakvlakken heeft met de zoektocht van jongeren naar dit nieuw gedachtegoed en gedrag.

Nu duidelijk is op welke treden de sociale leertheorie vanuit opvoedingsonzekerheid een mogelijke verklaring kan geven voor het islamitische radicaliseringsproces, moet de vraag beantwoord worden in hoeverre opvoedingsonzekerheid herkend wordt in de praktijk.

Hoofdstuk 5: Casestudy bij de gemeente Apeldoorn naar opvoedingsonzekerheid

In dit hoofdstuk wordt de vraag welke factoren van opvoedingsonzekerheid aan de hand van de casestudy bij de gemeente Apeldoorn naar voren komen als mogelijke risicofactor voor islamitische radicalisering beantwoord. In hoofdstuk 1 is uitvoerig het conceptuele kader van het onderzoek beschreven, maar aan het begin van dit hoofdstuk zal het onderzoekskader kort aan bod komen. Vervolgens zal in paragraaf 5.2 de casestudy bij de gemeente Apeldoorn centraal staan. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een conclusie.

5.1 Onderzoekskader

De vraag die bij de gemeente Apeldoorn centraal stond, was: *“Hoe kan de gemeente Apeldoorn invloed uitoefenen, via het jongerenwerk, binnen gezinnen waarin opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor is voor religieuze en politieke radicalisering?”*

In dit onderzoek is de onderzoekspopulatie de gemeente Apeldoorn. Het onderzoek is gehouden bij de eenheid ‘Jeugd, Zorg en Welzijn’ en jongerenwerkers uit de uitvoeringspraktijk. De jongerenwerkers die zijn geïnterviewd hebben ervaring met moslimgezinnen en hun kinderen en hebben ervaring met radicalisering. De leeftijd van de kinderen uit deze gezinnen behoren tussen de 15 en de 23 jaar oud te zijn. Dit is de leeftijd dat ze het meest ontvankelijk zijn voor het radicaliseringsproces. Het gaat er met name om dat de jongerenwerkers praktijkervaring hebben met radicalisering en inzicht hebben in mogelijke voedingsbodems.

In totaal zijn er zes jongerenwerkers geïnterviewd en twee ambtenaren van de gemeente Apeldoorn. Een aantal van de geïnterviewde respondenten hebben aangegeven dat zij anoniem willen blijven en dat de gegevens niet te herleiden zijn naar hun als persoon. Dit maakt dat de resultaten, zoals hieronder beschreven, zo geschreven zijn dat de anonimiteit van de respondenten gewaarborgd is. Doordat het om een zeer kleine onderzoekspopulatie gaat houdt dit in dat er enkel verwezen zal worden naar respondenten, zonder daarbij een geslachtsaanduiding, leeftijd of een persoon te benoemen. Deze gegevens zijn wel bekend bij de Gemeente Apeldoorn, die het stageverslag in bezit heeft, en bij de coördinator van de opleiding ‘Religie en Beleid’ aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

5.2 Opvoedingsonzekerheid binnen de gemeente Apeldoorn.

Binnen de gemeente zijn er dus acht mensen geïnterviewd over het onderwerp opvoedingsonzekerheid als mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering. Alle respondenten hebben aangegeven dat zij opvoeding als een mogelijke risicofactor zien voor islamitische radicalisering. Echter gaven ook alle respondenten aan dat dit zeker niet de enige factor is voor islamitische radicalisering. Het begrip opvoedingsonzekerheid kende geen enkele respondent. Zij gaven allen eigenlijk aan dat iedereen in de opvoeding onzeker is en dat zij dit niet direct zien als mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering. Wanneer echter de vijf verschillende aspecten van opvoedingsonzekerheid benoemd worden, gaven alle respondenten aan dit te herkennen als mogelijk risicofactor voor

islamitische radicalisering. Hieronder worden dan ook de vijf verschillende aspecten van opvoedingsonzekerheid besproken die herkend werden bij de respondenten binnen de gemeente Apeldoorn.

5.2.1 Vorming van de identiteit van hun kinderen

Ten aanzien van de vorming van de identiteit van de kinderen van niet-westerse moslimouders gaven twee van de acht respondenten aan dat het lastig is om met een migratieachtergrond op te groeien doordat zij in nieuwe spirituele sferen en samenleving terecht komen. Zij gaven aan dat migranten voor andere uitdagingen komen te staan in de opvoeding dan autochtone ouders en dat deze ouders zichzelf vaak de vraag stellen waar ze nu precies thuishoren. Aan de ene kant zijn zij vaak te buitenlands om helemaal geaccepteerd te worden, maar aan de andere kant zijn ze voor de Arabieren en de moslims vaak ook weer te Nederlands. Deze twee respondenten gaven aan dat zij dachten dat migranten hierdoor soms moeite hebben om zichzelf helemaal te accepteren en te ontplooien.

Een andere respondent gaf te kennen dat de zoektocht naar een eigen identiteit vooral een taak van de ouders is, maar dat hier verschillend over gedacht wordt door westerse ouders en migrantenouders. Hij verklaarde dat migrantenouders het meer zien als iets van de groepscultuur en dat eigen inbreng of initiatief niet gewaardeerd wordt. Bij hen staat het groepsbelang voorop. Kinderen worden dan ook opgevoed door de groep en de sociale controle is hierdoor bij jongeren veel groter, aldus dezelfde respondent. Het leven tussen twee culturen kan bij jongeren voor onzekerheid zorgen. Niet-westerse migranten die in Nederland komen te wonen, komen los van hun eigen cultuur en komen in aanraking met de westerse cultuur. De kinderen van deze ouders krijgen al te maken met de uitdaging van het zoeken naar de identiteit tussen twee culturen. Deze respondent gaf aan dat hun kinderen, de derde generatie dus, met name moeite hebben om hun identiteit te vormen doordat zij mee hebben gekregen dat hun ouders er ook moeite mee hebben. Ouders moeten binnen de context van onzekerheid en verschillende culturen een eenduidige identiteit meegeven, terwijl zij nog moeten uitvinden hoe zij zich tot deze nieuwe cultuur verhouden. Deze respondent ziet de ontwikkeling van de identiteit van jongeren dan ook als een belangrijke voedingsbodem voor islamitische radicalisering. Als ouders zich goed kunnen positioneren in de samenleving, dan kunnen zij hun kinderen sterker een eigen identiteit meegeven.

Dat ouders zelf tussen twee culturen moeten zoeken naar hun identiteit zal mogelijk ook invloed hebben op hoe zij een identiteit kunnen overdragen of ondersteunen bij hun kinderen. Deze twijfel, onzekerheid, zal van invloed zijn op de positie die zij in kunnen nemen als rolmodel voor hun kinderen. Zoals Albert Bandura in zijn theorie beschreef kijken kinderen naar het gedrag van hun ouders om hun eigen gedrag te leren. Maar als ouders al zoekende zijn naar wat in de nieuwe cultuur ineens “goed gedrag” is, dan is het voor het kind moeilijk te zien welk gedrag wordt goedgekeurd door de ouders en welk gedrag niet. Ouders lijken hier dan niet de sterke positie in te kunnen nemen, zoals zij die zelf misschien wel gewenst hadden te zien.

5.2.2 Verschil in religieuze beleving tussen de ouders en kinderen

Het tweede aspect van opvoedingsonzekerheid is het verschil in religieuze beleving tussen ouders en hun kinderen. Religie werd door zeven van de acht respondenten gezien als een

belangrijke factor voor radicalisering, maar ook voor islamitische radicalisering specifiek. In de interviews is aan de respondenten gevraagd of zij een verschil zien in de religieuze beleving tussen de ouders en hun kinderen. Vier van de acht respondenten gaf aan dat ze wel het vermoeden hadden dat sommige jongeren conservatiever zijn geworden in het islamitische geloof ten opzichte van hun ouders. Eén respondent heeft aangegeven dat hij wel eens ouders spreekt die het lastig vinden om hun kinderen aan te spreken op dit conservatieve gedrag. Deze respondent gaf ook aan dat dit komt doordat ouders het soms moeilijk vinden om bepaalde onderwerpen te bespreken met hun kinderen, maar ook dat sommige ouders soms de basis-opvoedingsvaardigheden missen. Eén andere respondent was in de praktijk tegen gekomen dat een zoon zijn moeder had aangesproken dat zij zich te westers kleepte, terwijl zijn moeder wel een hoofddoek droeg. Eén respondent gaf aan dat het 'moslim-zijn' een onderdeel is van de identiteit en dat er vanuit de gemeenschap ook veel druk ligt op deze identiteit: *"je breekt harten als je de islamitische gemeenschap vertelt dat je geen moslim meer bent"*.

Alle acht respondenten gaven aan dat de basis van de religieuze opvoeding gelegd wordt in de opvoeding van de ouders. Dat is de eerste kennismaking van jongeren met het geloof. Echter komt er op een gegeven moment een periode waarin jongeren hun eigen identiteit gaan ontwikkelen en zij kunnen dan meer gaan doen met het geloof, maar in sommige gevallen ook minder gaan doen met hun geloof. Volgens één respondent ligt dit er aan hoe de jongere zichzelf ontwikkelt en of de ontwikkeling van de jongere met name binnen het gezin of buiten het gezin plaatsvindt.

Weer een andere respondent gaf aan dat er wel een religieus verschil is tussen de ouders en hun kinderen, maar dat dit niet direct betekent dat jongeren dan ook conservatiever zijn geworden ten opzichte van hun ouders. Deze respondent zag een trend waarbij jongeren niet meer naar de moskee gaan en dat de moskeeën klagen over dat zij de kinderen niet meer kunnen bereiken. De afstand tussen het instituut en de gelovige is te groot geworden. Deze respondent gaf aan dat veel van de jongeren de Arabische taal niet meer vloeiend spreken, terwijl de preken in de moskee in het Arabisch gehouden worden. Dit maakt dat de jongeren niet bereikt worden door de predikers. Daarnaast had deze respondent het vermoeden dat zodra de jongeren wel Arabisch spreken, de inhoud van de preken niet aansluit bij de belevingswereld van de jongeren. Daarnaast lijkt de controle in grotere steden minder groot te zijn dan in kleinere dorpen. In kleinere dorpen wordt er vaker gevraagd waarom iemand niet aanwezig was in de moskee, aldus de respondent.

In tegenstelling tot deze respondent gaf één andere respondent aan dat de invloed van de imam juist wel groot is op de religieuze ontwikkeling van de jongeren. Binnen de islamitische gemeenschap heeft de imam veel invloed. Er is veel respect voor de imam en als je vragen hebt omtrent het leven of je weet niet precies hoe dingen zitten binnen het geloof, dan kan je naar de imam gaan voor opheldering. Hoewel deze respondent aangeeft dat de invloed van de imam heel groot is, geeft dezelfde respondent ook aan dat jongeren niet (of nauwelijks) naar de moskee gaan. Dat jongeren niet meer (of nauwelijks) naar de moskee gaan, wordt beaamt door alle respondenten. De ouders lijken echter te verwachten dat het uitleggen van het islamitische geloof door de moskee gebeurt. De vraag is dan wie de jongeren een (theologisch) weerwoord geeft op de conservatieve opvattingen die de jongeren op het internet vinden. Twee van de acht respondenten had aangegeven dat zij in

de praktijk zijn tegengekomen dat niet-westerse moslimouders bang zijn om de 'verkeerde' islam uit te leggen en bang zijn om te falen in de ogen van Allah. Er lijkt, volgens deze respondenten, een onvermogen te heersen onder ouders om de islam uit te leggen. Een andere respondent denkt dat niet in veel gezinnen de twijfels over de Koran worden besproken. In de praktijk kende deze respondent één gezin die dat wel bespreekbaar maakt, maar dit zal mogelijk een uitzondering zijn.

Een andere respondent stelt in twijfel of de imam altijd zuiver is, deze kan namelijk ook een salafistisch gedachtegoed er op na houden. Het bieden van een weerwoord door de imam wordt dan ook door meerdere respondenten in twijfel getrokken. Twee respondenten geven aan dat de imam soms onvoldoende kennis heeft van de Nederlandse taal. Eén respondent geeft aan dat de rol van de moskee eerder wordt gebruikt voor het salafisme dan dat het een weerwoord biedt op een conservatief geluid.

Twee van de acht respondenten hebben aangegeven dat zij niet durven te zeggen of ouders al dan niet een weerwoord durven te geven op de conservatieve geluiden van hun kinderen. Eén van deze twee respondenten gaf ook aan dat deze rol soms door de jongerenwerkers overgenomen wordt. De jongerenwerkers kunnen dan een weerwoord bieden door middel van (individuele) gesprekken met de jongeren. Zij kunnen in deze gesprekken dan soms het conservatieve gedachtegoed in twijfel trekken. Een andere respondent gaf aan dat jongerenwerkers juist soms verlegenheid ervaren rondom religieuze gesprekken met jongeren. Met name wanneer zij bijvoorbeeld zelf niet behoren tot een religieuze gemeenschap.

5.2.3 Opvoeden in de seculiere context

Eén respondent gaf aan dat Nederland een individualistische cultuur en een prestatiecultuur heeft. In de Arabische cultuur heerst er volgens deze respondent meer een cultuur van eer, trots en respect. Meer een wijkcultuur. Volgens deze respondent moeten jongeren de eer hoog houden, moeten ze rekening houden met hoe de omgeving hen ziet. De problemen beginnen pas wanneer een jongere een keer opgepakt wordt. De ouders hebben daarvoor vaak geen idee wat hun jongens op straat doen. De controle van ouders is een stuk minder, hoewel dat tegenwoordig wel lijkt te veranderen, aldus de respondent. Ouders lijken meer betrokken bij school dan dat zij eerder waren. Dit was bij eerdere generaties niet zo door de taalbarrière die er was. Als ouders hun kinderen zo vrij laten, en er weinig controle is dan kunnen jongeren doen wat ze zelf willen. Ze kunnen liegen, raken in de pubertijd, gaan zich afzetten tegen hun ouders en worden rebels. Eén respondent geeft aan dat het binnen de groepscultuur niet gebruikelijk is om de dingen die op straat gebeuren thuis te bespreken. Sommige dingen zullen de jongeren echt niet aan hun vader vertellen, dat is schande. Vanuit hun perspectief kan je echt niet iedereen te schande brengen omdat jij iets gedaan hebt. Een respondent geeft aan dat het voor westerlingen moeilijk is om te bevatten, maar dat vanuit hun cultuur heel logisch is. Ditzelfde principe geldt voor dat migrantenouders zich vaak niet bemoeien met school en de begeleiding daarbij. Zij zien dit namelijk als de taak van de leraar. Dit alles bij elkaar maakt dat de niet-westerse moslimouders soms minder zicht hebben op hun kinderen, aldus de respondent. Aan de andere kant geeft dezelfde respondent aan dat er ook een groepsdruk is vanuit de gemeenschap. Als jongeren op straat wat uitvreten, dan weten ouders dat soms al voordat de jongere thuis is. De gemeenschap heeft volgens deze respondent daar dan ook een mening over.

Ook hierin weten ouders moeilijker de positie van rolmodel in te nemen. De onzekerheid over hoe zij hun kinderen kunnen opvoeden binnen een religieuze sfeer in een seculiere context maakt dat zij voor vele uitdagingen komen te staan. Daarnaast kwam bij de gemeente Apeldoorn naar voren dat ouders de overgang tussen de twee culturen soms ingewikkeld vinden. Dat binnen de groeps cultuur niet alles thuis besproken wordt en dat migrantenouders zich minder vaak met school bemoeien waardoor zij niet altijd op de hoogte zijn wat er buiten het huis gebeurt. Dit maakt dat zij wederom een minder sterke positie in kunnen nemen als rolmodel voor hun kinderen. De kinderen zullen deze rolmodellen dan elders gaan zoeken.

5.2.4 Verschil in opvoedingsstijl

Een ander aspect van opvoedingsonzekerheid was het verschil in opvoedingsstijl. Eén respondent herkent niet per se welke opvoedingsstijl er bij radicaal gedrag meer aanwezig is. Daarbij werd wel aangegeven dat jongeren die meer radicaal gedrag vertonen vrijer opgevoed waren, aldus de bevindingen van de respondent. Bij jongeren met probleemgedrag zitten de ouders vaak met de handen in het haar en hebben zij soms niks meer te zeggen binnen het gezin omdat de jongere alles bepaalde. Ouders voelen zich in die situatie vaak onderdrukt. Deze respondent benoemt dat dit niet alleen bij islamitische radicalisering is, maar dat dit ook gebeurt in gezinnen waar jongeren bijvoorbeeld een alcohol of drugsprobleem hebben. Eén andere respondent sluit zich aan bij de gedachte dat jongeren waarvan gedacht werd dat ze mogelijk aan het radicaliseren waren, heel vrij opgevoed waren. De jongeren werden vrij opgevoed en vertegenwoordigen de buitenwereld, terwijl de meisjes heel gecontroleerd werden opgevoed.

Twee van de acht respondenten verwachten dat de opvoedingsstijl in veel niet-westerse migrantengezinnen met name autoritair zal zijn. Jongens kunnen thuis klappen krijgen als zij zich niet gedragen, maar zolang de ouders niks merken kunnen de jongens gewoon hun gang gaan. Een andere respondent gaf aan dat ouders vaak moeite hebben met het aanpassen van de opvoedingsstijl, maar dat er niet gezegd kan worden dat een opvoedingsstijl direct leidt tot radicalisering. Daarvoor kent islamitische radicalisering te veel voedingsbodems. Daarnaast vraagt deze respondent zich af of opvoedingsstijl wel echt een verschil maakt bij het islamitische radicaliseringproces. De respondent kent veel jongeren waarbij de ouders heel vrij waren en kent ook veel jongeren waarbij de ouders heel streng waren. In beide gezinnen kwamen dezelfde problemen naar voren. Een aantal respondenten herkende bij radicaal gedrag dat ouders vaak een vrije opvoeding hebben en geen weerwoord geven aan de jongeren.

5.2.5 Verlies van netwerk

Het laatste aspect van opvoedingsonzekerheid is het verlies van netwerk van de niet-westerse moslimouders. Dit aspect is niet naar voren gekomen in de interviews, doordat dit simpelweg niet werd herkend.

5.3 Conclusie

De respondenten hebben tijdens de interviews aangegeven het begrip opvoedingsonzekerheid niet te kennen. Echter, nadat de begrippen aan bod kwamen herkenden alle respondenten de uitdagingen waar niet-westerse moslimouders voor komen te staan en weten zij daarnaast ook nog voorbeelden te noemen uit de praktijk waar deze aspecten naar voren kwamen. Gekeken naar de uitkomsten van het onderzoek komt naar

voren dat door de opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders zij een minder goed rolmodel kunnen zijn, dan zij mogelijk wensen te zijn. Doordat zij deze positie niet kunnen vervullen zullen de jongeren eerder geneigd zijn deze rolmodellen elders te gaan vinden. Dit kwam onder andere duidelijk naar voren wanneer het gaat om het uitleggen van de islam, waarbij de ouders angst ervoeren om het uit te leggen en de jongeren om die reden de informatie eerder op het internet gaan zoeken en daardoor ook eerder bij salafistische geluiden uit komen.

Hoofdstuk 6: CONCLUSIE

In voorgaande hoofdstukken zijn de resultaten die uit het onderzoek bij de gemeente Apeldoorn zijn gekomen tegen het licht gehouden van de sociale leertheorie. Hierdoor is het mogelijk om een conclusie te trekken en antwoorden te geven op de hoofdvraag van het onderzoek. Als eerste komt de discussie aan bod, waarin de resultaten van het onderzoek worden vergeleken met de bestaande theorie en hoe deze zich verhouden met de hedendaagse praktijk. Vervolgens zullen de deelvragen kort beantwoord worden om vervolgens de hoofdvraag te beantwoorden (6.2).

Op grond van deze conclusies zullen aanbevelingen gedaan worden (6.3 en 6.4). Dit hoofdstuk sluit zich af met een reflectie van de onderzoeker.

6.1 Discussie

In hoofdstuk 5 zijn de resultaten van het onderzoek beschreven. Nu is het van belang om stil te staan bij wat deze resultaten betekenen, hoe deze zich verhouden tot de gevonden literatuur en welke relatie dit heeft met de praktijk.

Voor dit onderzoek is er gekozen om een kleinschalig kwalitatief onderzoek te houden. Dit houdt in dat de nadruk van het onderzoek lag op de ervaring van de respondenten. Er zijn in totaal acht mensen geïnterviewd en dat maakt dat de onderzoeksresultaten niet zonder meer gegeneraliseerd kunnen worden voor andere gemeenten of naar alle gezinnen binnen de gemeente Apeldoorn. Voor het zoeken van respondenten is er gebruik gemaakt van de 'sneeuwbalmethode'. Hierbij is gevraagd of de respondenten nog andere respondenten wisten om te interviewen. De respondenten waren zeer meedenkend en waren zeer helpend in het meedenken voor andere respondenten. Dit maakt dat na een moeilijke start toch vrij vlot nog acht respondenten waren bereikt. Een voordeel van de sneeuwbalmethode is dan ook dat het werven van de respondenten vrij snel is. Een nadeel is dat afgevraagd kan worden of de respondenten representatief zijn voor de bredere onderzoekspopulatie. Dit maakt dat generaliseren van de uitkomsten van het onderzoek bemoeilijkt wordt. De validiteit is in dit onderzoek vergroot door middel van triangulatie van methoden. Als eerste is er een literatuuronderzoek gehouden. Vervolgens zijn de interviews gehouden aan de hand van de post-it methode. Door deze methode te gebruiken wordt de eigen interpretatie van de onderzoeker tijdens het analyseren van de gegevens er zo veel mogelijk uitgehaald. Als laatste is er een member-check gehouden. Zo is er gekeken of de uitkomsten van het onderzoek daadwerkelijk herkend werden.

Eerder onderzoek heeft aangetoond dat opvoedingsonzekerheid een mogelijke risicofactor is voor islamitische radicalisering. In dit onderzoek werd er nagegaan of dit herkend wordt en of de gemeente Apeldoorn, via het jongerenwerk, op dit thema invloed kan uitoefenen om islamitische radicalisering te voorkomen. De link met opvoedingsonzekerheid en islamitische radicalisering komt in dit onderzoek minder goed naar voren dan bijvoorbeeld in het onderzoek van Stijn Sieckelinck et. al. Dit kan onder andere komen doordat het begrip 'opvoedingsonzekerheid' een vrij nieuw begrip is in combinatie met islamitische radicalisering. In de gemeente Apeldoorn was dit begrip vrij onbekend en daardoor kan het zijn dat er niet snel een link gelegd werd met radicalisering. De gevonden resultaten gaan wel in de richting van de uitkomsten van het onderzoek van Sieckelinck et. al. Veel van de factoren van opvoedingsonzekerheid werden los van elkaar wel herkend als een factor van invloed op het radicaliseringsproces. Sieckelinck et. al. stellen dat een permissieve

opvoedingsstijl een risicofactor kan zijn voor islamitische radicalisering. In dit onderzoek komt naar voren dat niet alle respondenten dat herkennen. Een deel van de respondenten geeft inderdaad aan dat zij zien dat ouders soms onmachtig zijn en niet reageren op de vragen van kinderen. Echter geeft een ander deel van de respondenten aan dat zij niet echt een opvoedingsstijl herkennen bij jongeren die leken te radicaliseren. Zij zagen bij gezinnen waar dezelfde problematiek speelde ook andere opvoedingsstijlen. Het verschil in uitkomsten van het onderzoek kan deels verklaard worden doordat de respondenten het lastig vonden om uitspraken te doen over mogelijke opvoedingsstijlen en opvoedingsgewoonten. Zij gaven aan dat gezinnen onderling heel veel kunnen verschillen en dat er dus niet zomaar een antwoord gegeven kan worden op de vragen. Zij durfden bijvoorbeeld niet altijd een goed antwoord te geven op de vragen over bijvoorbeeld het herkennen van een opvoedingsstijl, welke kenmerken jongeren vatbaarder maken voor islamitische radicalisering en het bieden van een weerwoord door ouders op conservatieve geluiden van hun kinderen.

Zoals in dit onderzoek ook meermaals benoemd is, is het islamitische radicaliseringsproces een uitgebreid en complex proces. Hierbij spelen vele voedingsbodems en triggerfactoren een rol en zijn er vele theorieën die trachten het radicaliseringsproces te verklaren. Het was onmogelijk om al deze voedingsbodems, factoren en verklaringsmodellen te omschrijven en mee te nemen in dit kwalitatieve onderzoek. Dit zou betekenen dat het onderzoek veel te uitgebreid zou worden en niet binnen het gestelde tijdsbestek zou kunnen plaatsvinden. Dit maakt wel dat er met dit onderzoek nog geen volledig beeld is geschetst van alle risicofactoren voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces en dat niet aan bod is gekomen hoe groot de rol van opvoedingsonzekerheid in het geheel kan zijn bij islamitische radicaliseringsproces.

Het praktijkonderzoek heeft inmiddels twee jaar geleden plaatsgevonden, wat maakt dat er in dit onderzoek niet gekeken is naar de impact van het coronavirus. Dit kan echter wel van invloed zijn op de gegevens doordat juist niet-westerse migranten kwetsbaarder zijn voor crisissen en daardoor ook meer ontevredenheid over de samenleving kunnen ervaren. Het is nog onduidelijk wat de impact is van het coronavirus op de positie van niet-westerse migranten, en wat de impact is op de ervaren opvoedingsonzekerheid. Uit de literatuur is naar voren gekomen dat juist niet-westerse migranten gevoeliger zijn voor (economische) crisissen. Het effect van deze crisis, waarin Nederland momenteel nog steeds zit, zal mee moeten worden gewogen en moeten worden onderzocht.

Verder zijn er in onderhevig onderzoek alleen jongerenwerkers en ambtenaren van de gemeente Apeldoorn aan het woord gekomen. Voor een meer representatief beeld zouden ook moslimouders en migrantenjongeren zelf betrokken moeten worden en niet enkel jongerenwerkers en ambtenaren van de gemeente Apeldoorn die hun blik werpen op wat zij, tijdens hun werk, zien met betrekking tot opvoedingsonzekerheid en islamitische radicalisering. Om dit te kunnen bewerkstelligen is het van belang dat er ook vertaalde enquêtes/ interviews gedaan worden, zodat de kans groter is dat ouders die de Nederlandse taal niet machtig zijn ook kunnen deelnemen aan het onderzoek.

6.2 Conclusies onderzoek

Nu de resultaten zijn vergeleken met de bestaande theorie, is het mogelijk om een conclusie te trekken en de hoofdvraag te beantwoorden. In dit onderzoek stond de vraag *“in hoeverre houdt de sociale leertheorie rekening met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders al mogelijke factor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces bij moslimjongeren?”* centraal.

De wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek is dat het onderwerp islamitische radicalisering nauwelijks vanuit een pedagogisch perspectief is benaderd. Het islamitische radicaliseringsproces wordt in de wetenschap met name benaderd vanuit een veiligheidsperspectief en niet vanuit een pedagogisch perspectief.

De relevantie voor de praktijk is dat er aan de hand van de conclusies uit dit onderzoek beleid vanuit het pedagogische perspectief geschreven kan worden zodat er gerichtere interventies tegen islamitische radicalisering ingezet kunnen worden.

De vijf verschillende aspecten van opvoedingsonzekerheid zijn los gezien misschien niet allemaal direct te linken aan de sociale leertheorie. Echter, breder gezien valt op te merken dat ouders hun rol als rolmodellen juist door deze vijf opvoedingsaspecten moeilijker kunnen vervullen. Voor de sociale leertheorie is het een gemis dat er niet dieper ingegaan wordt op opvoedingsonzekerheid omdat dit juist ook iets zegt over de omgeving waar de jongere in opgroeit.

Zo valt te zien dat de strijd die ouders voelen over dat zij zelf tussen twee culturen moeten schipperen en zich proberen te positioneren in de nieuwe samenleving er voor zorgt dat zij zelf op zoek zijn naar hun eigen identiteit. Dit is ook iets wat herkend wordt door de respondenten. Ten aanzien van dit aspect is het voor ouders lastig om dan te fungeren als een rolmodel voor hun kinderen in de vorming van hun identiteit. Zij zijn immers zelf nog zoekende. Ook ten aanzien van het verschil in religieuze beleving is het voor ouders lastig om te fungeren als een rolmodel.

Een klein deel van de niet-westerse jongeren van de tweede of latere generatie die in Nederland woont heeft een andere beleving van de religie. Uit de interviews komt naar voren dat jongeren in sommige gevallen, maar zeker niet alle gevallen, radicalere gedachten hebben dan hun ouders. Maar een groot deel van de jongeren zullen ook minder religieus zijn dan hun ouders. Gekeken naar het islamitische radicaliseringsproces zal dit minder snel problemen veroorzaken dan wanneer jongeren strenger worden in hun religieuze opvatting dan hun ouders. Een klein deel van deze jongeren worden echter ook religieuze dan hun ouders. Deze groep jongeren plaatst vaker vraagtekens bij het geloof van hun ouders en vinden dat zij eerder een geloof praktiseren die gebaseerd is op tradities dan op het geloof. Dit maakt dat jongeren hen misschien niet meer zien als rolmodel en op zoek gaan naar rolmodellen die beter passen bij de opvattingen die zij hebben. Dat jongeren vraagtekens zetten bij de religieuze beleving van hun ouders wordt herkend door de respondenten en wordt ook gezien als een mogelijk risicofactor voor islamitische radicalisering. Zo werd benoemd, wat ook ondersteund wordt door de literatuur, dat jongeren dan geneigd zijn om informatie op te zoeken over hun geloof op het internet waar zij eerder in aanraking komen met radicale geluiden.

Ook ten aanzien van het opvoeden in de seculiere context verliest de ouder zijn positie als rolmodel wanneer deze hier veel onzekerheid over ervaart. Binnen de seculiere Nederlandse context is er veel negatieve beeldvorming met betrekking tot het islamitische geloof. Dit maakt dat ouders voor de uitdaging komen te staan om hun kinderen hiertegen weerbaar op te voeden. Zij komen voor vragen te staan over hoe zij hun kinderen weerbaar kunnen maken tegen stigmatisering en uitsluiting op basis van hun religieuze overtuiging. Hierbij biedt de moskee de ouders vaak enige ondersteuning. Deze onzekerheid zorgt er echter voor dat veel ouders deze taak van weerbaar worden voor deze stigmatisering en uitsluiting delegeren naar de moskee. Dit maakt dat zij hun positie als rolmodel op dit vlak afschuiven naar een institutie. Dit hoeft zeker niet problematisch te zijn of te leiden tot islamitische radicalisering. Echter is uit onderzoek gebleken dat veel jongeren niet meer naar de moskee gaan, maar hun informatie dan op het internet opzoeken. En juist op internet zijn de salafistische geluiden te lezen en horen.

Het vierde aspect van opvoedingsonzekerheid dat beschreven is en herkend werd door de respondenten is het verschil in opvoedingsstijl. De afstand tussen de opvoedingsgewoonten uit hun land van herkomst en de opvoedingsgewoontes uit Nederland kunnen er voor zorgen dat er spanningen tussen ouders en hun kinderen ontstaan. Ouders worden geconfronteerd met nieuwe opvoedingsnormen en waarden, gewoonten en tradities. Uit die onzekerheid kan naar voren komen dat ouders niet goed weten welk gedrag zij moeten goedkeuren of afkeuren van hun kinderen. Ook een gebrek aan reactie kan, zoals Albert Bandura dat beschreef, gezien worden als een goedkeuring van gedrag en dus eventueel ook radicaal gedrag. Hierbij kan als voorbeeld gekeken worden naar het experiment dat Albert Bandura uitvoerde met de pop Bobo. Bij het vervollexperiment werd bij één van de groepen geen reactie gegeven en ook die groep kinderen vertoonde meer agressiviteit richting de pop dan de groep die gezien had dat de volwassene bestraft werd voor agressief gedrag. Bij dit aspect is er dus niet sprake van een verschuiving van het rolmodel, maar is er sprake van dat de ouders als rolmodel soms geen reactie geven op negatief gedrag. En geen reactie is dan stilzwijgend goedkeuren. Dit werd eveneens erkend door de respondenten van de gemeente Apeldoorn. Het opvoedingsaspect 'verschil in opvoedingsstijl' kan vanuit de sociale leertheorie gezien worden als een mogelijke risicofactor voor het ontstaan van het islamitische radicaliseringsproces.

Het laatste aspect is het verlies van netwerk van de ouders. Hoewel de overige aspecten een raakvlak lijken te hebben met het dienen als een rolmodel en daardoor ook met de sociale leertheorie, lijkt daar bij dit aspect geen sprake van te zijn. Hoewel ouders behoefte hebben om advies te vragen bij hun sociale contacten uit hun land van herkomst, heeft dit aspect meer invloed op de overige aspecten dan dat het de positie van ouders als rolmodel verandert of verschuift.

Vanuit een kritische invalshoek kan er geconstateerd worden dat de aspecten van opvoedingsonzekerheid maken dat ouders hun positie als rolmodel soms niet kunnen vervullen zoals zij die zelf mogelijk zouden willen vervullen. Dit zorgt ervoor dat hun kinderen op andere plekken hun rolmodellen vinden. Het één leidt niet direct tot het ander, maar mocht iemand door bepaalde voedingsbodems en triggerfactoren op de tweede trede gekomen van het *staircasemodel* dan is deze persoon in samenhang met deze opvoedingsonzekerheden van hun ouders mogelijk vatbaarder om op radicale rolmodellen

uit te komen. Als ouders niet de rol van rolmodel innemen, dan kan deze rol door iemand anders worden ingevuld. Hoewel de theorie van Albert Bandura opvoedingsonzekerheid niet meeneemt in zijn theorie, volstaat de theorie wellicht ook in de vorm waarin hij bestaat. De theorie probeert geen verklaring te geven voor de voedingsbodems voor islamitische radicalisering, maar probeert het radicaliseringsproces te verklaren door te kijken naar hoe gedrag aangeleerd wordt. Een persoon die radicaal wordt leert namelijk nieuw gedrag aan. De ervaren opvoedingsonzekerheid van niet-westerse moslimouders kan wellicht eerder gezien worden als een voedingsbodem waar interventies op gericht kunnen worden, dan dat het een verklaring voor bepaald veranderend gedrag geeft. De sociale leertheorie kan wel een verklaring bieden voor hoe het komt dat opvoedingsonzekerheid een mogelijk risicofactor is voor het islamitische radicaliseringsproces. Namelijk: de vijf aspecten van opvoedingsonzekerheid doen iets met de positie van de ouders waardoor zij een minder sterk rolmodel kunnen zijn voor hun kinderen. Deze onzekerheden kunnen er voor zorgen dat ouders zelf niet weten hoe zij een rolmodel kunnen zijn voor hun kinderen in de Nederlandse samenleving en wanneer zij hun kinderen moeten bestraffen. Het uitblijven van een negatieve reactie op gedrag is, zoals Albert Bandura het beschrijft, uiteindelijk indirect een beloning van het gedrag.

Door ook de positie van ouders te betrekken bij het verklaren van het islamitische radicaliseringsproces kan er middels een pedagogische visie gekeken worden naar dit proces en niet enkel meer vanuit het veiligheidsperspectief. De sociale leertheorie is een meerwaarde voor deze verklaring vanuit het pedagogische perspectief doordat het kijkt naar het aanleren van gedrag door dit gedrag af te kijken bij rolmodellen.

6.2.1 Aanbevelingen voor de praktijk

De reactie van ouders op het gedrag van kinderen is belangrijk. Bij niet-westerse moslimouders zijn er meerdere onzekerheden die in de opvoeding naar voren komen waardoor zij niet weten hoe zij moeten reageren op het gedrag van hun kinderen. Dit geldt natuurlijk niet voor alle ouders, niet alle ouders zullen immers ook onzekerheid ervaren in de opvoeding. Maar voor de ouders waarvoor het wel geldt, maakt dit dat zij negatief gedrag soms onbedoeld zullen goedkeuren doordat een reactie uitblijft. De interventies die gedaan worden aan de hand van rolmodellen zijn een goed begin om islamitische radicalisering tegen te gaan. Het hebben van een rolmodel past ook helemaal in het straatje van de sociale leertheorie. Maar om hier nog een verdiepende slag in te maken en deze interventies mogelijk nog effectiever te maken zou ingegaan kunnen worden op een aantal aspecten van opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders. Denk hierbij aan een rolmodel die ook een weerwoord kan geven op de jongeren met betrekking tot gedrag, maar ook met betrekking tot de theologische discussies. Denk daarnaast bijvoorbeeld ook aan een rolmodel die weet hoe het is om te moeten schipperen tussen meerdere culturen en deze gesprekken ook aan durft te gaan met de jongeren, maar ook zeker met de ouders om deze meer handvatten te geven. Door het erkennen van de opvoedingsonzekerheden en de uitdagingen waar niet-westerse moslimouders voor komen te staan, zouden mogelijke voedingsbodems voor islamitische radicalisering weggenomen worden. Dit betekent niet dat het een wondermiddel is, maar het is wel een mogelijkheid om islamitische radicalisering preventief aan te pakken en niet vanuit het veiligheidsperspectief. Door opvoedingsonzekerheid er bij te betrekken kan men de interventiemodellen voor islamitische radicalisering doelgerichter maken en onbesproken thema's bespreekbaar maken.

Een andere aanbeveling voor de theorie is dat er onderzoek gedaan moet worden naar eventuele wenselijkheid van interventies achter de voordeur. Eventuele interventies achter de voordeur betekent dat er direct (bijvoorbeeld uit opdracht van de gemeente) invloed wordt uitgeoefend door de overheid op de opvoeding van ouders. Dit staat tegenover de vraag of ouders behoefte hebben aan ondersteuning bij hun opvoedingsonzekerheid. Dit is in dit onderzoek niet aan bod geweest en zal daarom verder onderzocht moeten worden. Een verdere aanbeveling zou zijn dat zodra er rekening gehouden wordt met opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders er onderzocht moet worden hoe deze groep het beste bereikt kan worden. Mogelijk is er sprake van een taalbarrière of enige afkeer naar de overheid. Dit heeft dan ook meteen raakvlakken met de aanbeveling hierboven.

6.2.2 Aanbevelingen voor de theorie

Hoewel de theorie niet ingaat op opvoedingsonzekerheid geeft de sociale leertheorie van Albert Bandura wel uitleg over hoe jongeren gedrag aanleren. Het betreft een brede theorie die niet ingaat op specifieke situaties, zoals bijvoorbeeld opvoedingsonzekerheid bij niet-westerse moslimouders. Dit is wellicht ook niet nodig. De theorie geeft een duidelijke verklaring voor het aanleren van gedrag en geeft daarbij aan dat rolmodellen daar zeer belangrijk bij zijn. Dat wordt in de praktijk ook niet onderkent, gekeken naar alle interventies die islamitische radicalisering tegen proberen te gaan en gebruik maken van rolmodellen. Het is echter overbodig om het begrip opvoedingsonzekerheid aan deze theorie toe te voegen omdat het niet bijdraagt aan het beter begrijpen van het ontwikkelen van het gedrag van een jongere.

Het begrip opvoedingsonzekerheid dient echter wel meegenomen te worden wanneer er een stap verder gekeken wordt en er gezocht wordt naar de interventies tegen islamitische radicalisering. Deze interventies zijn gericht om het gedrag (dat aangeleerd wordt) te veranderen. Om dit te doen zetten zij rolmodellen in en gebruiken zij daarbij dus (indirect) de sociale leertheorie. De theorie hoeft niet veranderd te worden omdat deze voldoende uitleg geeft over het gedrag. Echter, voordat je een rolmodel inzet zal er gekeken moeten worden hoe men dat rolmodel in zijn kracht kan zetten. De opvoeding speelt een belangrijke rol als het om het tegengaan van islamitische radicalisering gaat.

Een laatste opmerking dient geplaatst te worden over dat enkele van de gebruikte bronnen gedateerd zijn. Sommige bronnen zijn ouder dan tien jaar. Voor sommige bronnen geldt dat de informatie uit deze bronnen nog steeds klopt. Toch dient er rekening mee gehouden te worden dat in deze tien jaar de politieke en de maatschappelijke situatie behoorlijk is veranderd. Zo is alleen al weer een publiek debat tot stand gekomen door de huidige hoge instroom van asielzoekers. De discussie rondom migratie en integratie is en zal altijd een fel debat blijven.

6.3 Reflectie van de onderzoeker

Het onderzoeksproces verliep over het algemeen relatief goed. Het thema islamitische radicalisering heeft mij altijd geïnteresseerd. Vanuit mijn vorige opleiding, maatschappelijk werk en dienstverlening, heb ik in totaal twee jaar stage gelopen in het jongerenwerk. Het was voor mij zeer interessant om dit te kunnen combineren. Het was voor mij dan ook een

gouden kans om bij de gemeente Apeldoorn onderzoek voor de masteropleiding “Religie en Beleid” te mogen doen naar het islamitische radicaliseringproces gezien vanuit het perspectief van het jongerenwerk.

Hoewel gespreksvoering me niet geheel onbekend was en ook het doen van onderzoek me niet vreemd was, verliep het onderzoek met name aan het begin stroef. Dit had vooral te maken met het zoeken naar respondenten die ervaring hadden met islamitische radicalisering. De gemeente Apeldoorn is een gemeente die relatief weinig ervaring heeft met radicalisering, laat staan islamitische radicalisering. Het uitnodigen van respondenten was een grote uitdaging voor dit onderzoek. De respondenten die zijn gevonden kwamen uiteindelijk merendeels uit het jongerenwerk en dan ook nog eens vanuit dezelfde organisatie. Hier kwam meteen een andere grote uitdaging bij kijken. Een aantal respondenten had aangegeven om anoniem te willen blijven. Voor de verwerking van de data maakte dit nog meer ingewikkeld doordat persoonsgegevens niet vermeld konden worden. Doordat de populatie binnen de gemeente Apeldoorn die met islamitische radicalisering werkte zo klein was, kon zelfs in het beschrijven van de data niet benoemd worden wat er vanuit het jongerenwerk kwam of wat er vanuit de ambtenaren werd gezegd. Aan de hand van dat onderscheid zou alsnog achterhaald kunnen worden wie wat gezegd zou hebben.

Het uitvoeren van het veldwerk was een verrijkende ervaring en staat tevens fel in contrast tot eerdere ervaringen die de onderzoeker heeft opgedaan. De gesprekken met de respondenten verliepen aangenaam, maar de post-it methode was een methode die de onderzoeker nog niet eerder gebruikt had. Hoewel de gesprekken aangenaam waren, maakte dit wel dat het tijdens de gesprekken soms qua structuur wat zoeken was. De vraag die dan blijft staan is in hoeverre dit invloed heeft gehad op de uitkomsten van het onderzoek. De onderzoeker denkt dat het mogelijk wat invloed heeft gehad, maar dat dit minimaal zal zijn. Temeer omdat de onderzoeker al wel ervaring had met gespreksvoering en interviewen.

Een andere uitdaging tijdens het onderzoek was dat het begrip opvoedingsonzekerheid niet werd herkend in de praktijk. Pas wanneer de verschillende aspecten los van elkaar werden genoemd werden ze herkend. Dat de respondenten het begrip opvoedingsonzekerheid niet kenden maakte dat er in eerste instantie soms wat weerstand was om mee te doen aan het onderzoek. Een veel gehoorde reactie was dat iedereen onzekerheid ervaart in de opvoeding en dat dit geen risicofactor kan zijn voor islamitische radicalisering. Nadat uitgelegd werd wat er bedoeld werd met opvoedingsonzekerheid werd deze weerstand minder en waren er uiteindelijk toch nog acht respondenten die mee wilden werken aan het onderzoek. Hoewel de onderzoeker het fijn vond dat het toch nog acht respondenten waren, had de onderzoeker het liefst nog een paar respondenten er bij gehad.

Ook met betrekking tot de theorievorming was het in eerste instantie niet makkelijk om een geschikte theorie te vinden. Er zijn veel theorieën die een licht hebben geworpen op het islamitische radicaliseringsproces. Een aantal theorieën zijn in dit onderzoek ook benoemd. Deze theorieën sloten echter onvoldoende aan bij het begrip opvoedingsonzekerheid waardoor het voor de onderzoeker een zoektocht is geweest om uiteindelijk bij de theorie van Albert Bandura uit te komen. De onderzoeker was eerst begonnen met de sociale identiteitstheorie die zich met name, zoals de naam al doet vermoeden, op de identiteit van

de jongeren focust. Hoewel deze theorie ook een bijdrage tracht te geven voor het verklaren van het islamitische radicaliseringsproces, focust deze zich uiteindelijk te veel op de identiteit waardoor veel aspecten van opvoedingsonzekerheid geen raakvlakken hadden met deze theorie. Door middel van interdisciplinaire theorievorming is de onderzoeker uiteindelijk bij de sociale leertheorie van Albert Bandura uitgekomen. Deze theorie is wat breder (het gedrag) waardoor er meer raakvlakken zijn met het begrip opvoedingsonzekerheid.

Voor het verwerken van de resultaten heeft de onderzoeker gebruik gemaakt van het programma Atlas. TI. 8. Dit versnelde het uiteindelijke verwerken van de informatie uit de interviews aanzienlijk. Het verwerken van de interviews aan de hand van de topics heeft tot interessante inzichten geleid. De mogelijkheid om de resultaten kort en duidelijk samengevat te krijgen op een centrale locatie maakte dit tot een fijne ervaring.

Een ander uitdaging was voor de onderzoeker het schrijven van de scriptie terwijl zij fulltime is gaan werken. Dit maakt dat de tijdsverloop van deze scriptie anders is gelopen dan de onderzoeker in eerste instantie had gewild. Doordat de onderzoeker uiteindelijk twee jaar nadat zij haar stage bij de gemeente Apeldoorn heeft afgerond haar scriptie inlevert, zijn sommige bronnen ouder terwijl het onderzoek naar islamitische radicalisering niet stil heeft gestaan.

Juist gedurende de laatste periode van het schrijven van haar scriptie wordt de samenwerking met de begeleidende docent als prettig ervaren. Er is altijd de mogelijkheid geweest om contact op te nemen en om vragen te stellen.

Literatuurlijst

- Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst. "Extremisme." Geraadpleegd op februari 12, 2019. <https://www.aivd.nl/onderwerpen.extremisme>.
- Baarda, Ben, Bakker, Esther, Fischer, Tom, Julsing, Mark, Peters, Vincent, Velden, Therese van der, and Boullart, Anneleen. *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Utrecht: Noordhoff Uitgevers, 2018.
- Bakker, Edwin, and Veldhuis Tinka. "Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang." *Vrede en Veiligheid* 36 (2007): 462.
- Bandura, Albert. "Social Learning Theory." *General learning Press*, 1971.
http://www.asecib.ase.ro/mps/Bandura_SocialLearningTheory.pdf
- Bandura, Albert, Ross, Sheila, and Ross, Dorothea. "Transmission of aggression through imitation of aggressive models." *Journal of Abnormal and social Psychology* 63, no. 3 (1961): 575-582. <https://doi.org/10.1037/h0045925>
- Bekers, Daan. "Jonge moslims doen minder aan geloof." *Trouw*, september 17, 2016.
<https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/jonge-moslims-doen-minder-aan-geloof-dan-ouders~a7201476/>
- Bezemer, Maaïke. "Jeugdzorg mist veel migrantenkinderen." *Trouw*, juli 5, 2017.
<https://www.trouw.nl/nieuws/jeugdzorg-mist-veel-migrantenkinderen~b148219e/>.
- Boeije, Hennie. *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam: Boom Uitgevers, 2014.
- Broekhuizen, Jolijn, Kapel, Maaïke van, and Meijer, Rozetta. "Onderzoeksinstrument zicht op radicalisering." *Kennisplatform Integratie & Samenleving*, september, 2018.
<https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/onderzoeksinstrument-zicht-op-radicalisering.pdf>
- Bucx, Freek and Roos, Simone de. "Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen." *Sociaal Cultureel Planbureau*, 2015.
- Buijnk, J.S. *"De reconstructie van identiteit in de context van migratie."* PhD diss., Universiteit Utrecht, 2013.
- Bureau Omlo. "Hoe migranten omgaan met discriminatie; radicaliseren, terugtrekken of verdragen?" Discriminatie, diversiteit, empowerment, radicalisering. Laatst bewerkt januari 16, 2015. <https://www.bureauomlo.nl/hoe-migranten-omgaan-met-discriminatie-radicaliseren-terugtrekken-of-verdragen/>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. "Hoeveel mensen met een migratieachtergrond wonen in Nederland." Laatst bewerkt april, 2021. <https://www.cbs.nl/nl->

nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-mensen-met-een-migratieachtergrond-wonen-in-nederland.

Centraal Bureau voor de Statistiek. "Religie in Nederland." Laatst bewerkt februari 18, 2020. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2020/religie-in-nederland>.

Centraal Bureau voor de Statistiek. "Sociaal economische positie." Laatst bewerkt november 21, 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/47/sociaaleconomische-positie>.

Centraal Bureau voor de Statistiek. "Wat is het verschil tussen een westerse en een niet-westerse allochtoon?" Laatst bewerkt april, 2021. <https://www.cbs.nl/nl-nl-faq/specifiek/wat-is-het-verschil-tussen-een-westerse-en-niet-westerse-allochtoon->

Creaynest, Pol, Craeynest, Miet, Timperman, Trui, Vaerenbergh, Griet van, and Vanhooissen, Tim. *Sociale psychologie*. Den Haag: Acco, 2016.

De Afstudeerconsultant. "Casestudie onderzoek: Voor en nadelen, ontwerp en proces. Geraadpleegd oktober 10, 2021. <https://deafstudeerconsultant.nl/afstudeertips/onderzoeksmethoden/casestudie-onderzoek/>

Distelbrink, Marjolein, Pels, Trees, and Winkelman, Cecile. "Waardenopvoeding in diversiteit. Het begint met een gesprek." *Kennisplatform Integratie en Samenleving*, mei, 2017. https://www.opvoeden_in_diversiteit_achtergrondartikel.pdf (kis.nl).

Doosje, Bertjan and Wolf, Arjan de. *Aanpak radicalisme*. Amsterdam: SWP uitgeverij, 2010.

Eid, Jarle, Larsson, Gerry, Lygre, Ragnhild B, and Ranstorp Magnus. "Terrorism as a process: a critical review of Moghaddam's "Staircase to Terrorism". *Scandinavian Journal of Psychology* 52, no. 5 (2011):609-616. <https://doi/10.1111/j.1467-9450.2011.00918.x>.

Eldering, Lotte. *Cultuur en opvoeding*. Rotterdam: Lemniscaat, 2006.

Erikson, Erik. "Eight stages of man." *Lumen*. Geraadpleegd op maart 1, 2019. <https://courses.lumenlearning.com/teachereducationx92x1/chapter/eriksons-stages-of-psychosocial-development/>

Expertise-unit Sociale Stabiliteit. "Triggerfactoren in het radicaliseringsproces." Geraadpleegd op april 20, 2019. <https://www.socialestabiliteit.nl/triggerfactoren>.

Gemeente Arnhem. "Uitvoeringsplan Aanpak radicalisering." *Gemeente Arnhem*, 2018. https://www.google.com/search?q=gemeente+arnhem+uitvoeringsplan+radicalisering&rlz=1C1GCEV_nINL855NL855&oq=gemeente+arnhem+uitvoeringsplan+radicalisering&aqs=chrome..69i57.8063j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8

- Galbo, Caroline Io. "Interview terrorisme deskundige Beatrice de Graaf." *De Volkskrant*, oktober 19, 2018. <https://www.volkskrant.nl/mensen/beatrice-de-graaf-we-zijn-er-pas-echt-als-er-ook-luie-vrouwen-aan-de-top-komen~b12d06a8>.
- Gazzaniga, Micheal, Heatherton, Todd, and Halpern, Diane. *"Psychological science."* New York: W.W. Norton & Company, 2010.
- Gielen, Amy-Jane. *Radicalisering en identiteit*. Amsterdam: Aksant, 2008.
- Heuvel, Giel van den. *Let op de kleintjes*. Masterscriptie: Universiteit Utrecht, 2008.
- Huijnk, Willem. "De religieuze beleving van moslims in Nederland." *Sociaal Cultureel Planbureau*, juni 7, 2018. https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2018/De_religieuze_beleving_van_moslims_in_Nederland.
- Huijnk, Willem, Dagevos, Jaco, Gijsberts, Merove, and Andriessen, Iris. "Een wereld van verschil." *Sociaal Cultureel Planbureau*, 2015.
- Hulplijn radicalisering. "Oorzaken radicalisering." Ik zoek hulp. Geraadpleegd op juni 10, 2021, <http://hulplijnradicalisering.nl/nl/ik-zoek-hulp/oorzaken-radicalisering>
- Jansse, Ben. "Sociale leertheorie." Geraadpleegd november 22, 2020. <https://www.toolshero.nl/psychologie/sociale-leertheorie/>
- Jong, Jan Dirk de. Rebond; rolmodellen en het risico op recidiven. *Gemeente Amsterdam*. 2013. <http://rebond.nl/wp-content/uploads/2014/07/Rolmodellen-en-het-risico-op-recidive-De-Jong-2013-def.pdf>
- Kennisplatform Integratie en Samenleving. "Welke voedingsbodems dragen bij aan radicalisering?" Vragen en Antwoorden. Laatst bewerkt april 10, 2015. <https://www.kis.nl/vraag-en-antwoord/welke-voedingsbodems-dragen-bij-aan-radicalisering>.
- Keulen, Anke van, Beurden, Annemiek van, and Pels, Trees. *Van alles wat meenemen*. Bussum: Coutinho uitgeverij, 2010.
- Keuskamp, Floortje. *"Opvoedingsonzekerheid bij ouders."* PhD diss., Universiteit Utrecht, 2013.
- Koning, Martijn de. *Zoeken naar een 'zuivere' islam*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008.
- Koning, Martijn de, Wagemaker, Joas, and Becker, Carmen. *Salafisme*. Almere: Uitgeverij Parthenon, 2014.

- Krueger, Alan B, and Maleckova, Jitka. "Education, poverty and terrorism: is there a causal connection?" *Journal of economic perspectives* 17, no. 4 (2003): 119-144.
<https://doi/10.1257/089533003772034925>
- Lenos, Steven. "Preventie radicalisering." RadarAdvies, geraadpleegd juni 2, 2019.
<https://www.radaradvies.nl/themas/jeugd/preventie-radicalisering/>
- Meere, Freek de, and Lensink, Lisa. "Radicalisering, richtlijnen voor jeugdwerkers." *Verwey Jonker Instituut*, november, 2018. <https://www.ycare.eu/files/YCARE%20Guidelines%20NL.pdf>
- Moghaddam, Fathali M. "Staircase to Terrorism." *American Psychologist*, maart, 2005. <http://fathalimoghaddam.com/wp-content/uploads/2013/10/1256627851.pdf>
- Museeuw, Emilie. *De weg naar gewelddadig extremisme. Een globaal beeld over de oorzaken, faciliteiten en aanleidingen om te radicaliseren*. Masterscriptie: Universiteit Gent, 2015.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. "Handreiking aanpak van radicalisering en terrorismebestrijding op lokaal niveau." *Ministerie van Veiligheid en Justitie*, november 2014. https://www.nctv.nl/binaries/handreiking-terrorisbestrijding%20voor%20gemeenten_tcm31-31657.pdf
- Nederlands Centrum Jeugdgezondheid. "Richtlijn: overgewicht." *NCJ*, 2012.
<https://www.ncj.nl/richtlijnen/alle-richtlijnen/richtlijn/?richtlijn=10&rlpag=690>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Factoren bij radicalisering." Geraadpleegd augustus 31, 2021.
<https://www.nji.nl/radicalisering/factoren>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Hoe vaak komt radicalisering voor?" Geraadpleegd op april 10, 2019. <https://www.nji.nl/Kennis/Dossier/Radicalisering/Hoe-vaak-komt-radicalisering-voor>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Ontstaan van radicalisering." Geraadpleegd april 21, 2019.
<https://www.nji.nl/radicalisering/ontstaan>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Ontwikkeling van radicalisering." Geraadpleegd op augustus 30, 2021. <https://www.nji.nl/radicalisering/ontwikkeling>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Preventie en aanpak." Laatst bewerkt oktober 2020.
<https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Radicalisering/Preventie-en-aanpak/Pedagogische-mismatch-in-het-onderwijs>
- Nederlands Jeugd Instituut. "Triggerfactoren." Geraadpleegd op juni 2, 2019.
<https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Radicalisering/Achtergrond/Triggerfactoren>

- Nederlandse Omroep Stichting. "Door corona meer kinderen in armoede." *Nederlandse Omroep Stichting*, juni 27, 2020. <https://nos.nl/artikel/2338690-door-corona-meer-kinderen-in-armoede-het-is-veel-meer-dan-weinig-geld-hebben>
- Nickolson, Lars, Bergen, Naomi van, Feddes, Allard, Mann, Liesbeth, and Doosje, Bertjan. "Extremistisch denken en doen." *Wetenschappelijk onderzoek- en documentatiecentrum*, juni 2021. <https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/3063/3050-extremistisch-denken-en-doen-samenvatting.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- OOZO. "Inwoners Apeldoorn." Cijfers Apeldoorn. Laatst bewerkt oktober 7, 2021. <https://www.oozo.nl/cijfers/apeldoorn>
- Pels, Trees, Distelbink, Marjolein, and Postma, Liselotte. "Opvoeding in de migratiecontext." *Verwey Jonker Instituut*, juli 2009. https://www.verwey-jonker.nl/wp-content/uploads/2020/07/Opvoeding-in-de-Migratiecontext_2699.pdf
- Pels, Trees, Lahri, Fadoua, and El Madkouri, Halim. "Pedagogiek in moskee Othman." *Verwey-Jonker Institute*, 2006. <https://www.kis.nl/publicatie/pedagogiek-moskee-othman>
- Pels, Trees, and Ruyter, Dore de. "De relatie tussen opvoeding, socialisatie, ontwikkeling en radicalisering: overzicht van hiaten in de beschikbare kennis." *Pedagogiek*, 2011. <https://www.ingentaconnect.com/content/aup/pedagog/2011/00000031/00000002/art00001?crawler=true>.
- Peters, Marese. "Opvoedingsstijlen." *Anababa*, 2009. <http://www.anababa.nl/opvoeding/theorie/opvoedingsstijlen>
- Platform Jeugd preventie Extremisme en Polarisatie. "Wat werkt in het voorkomen van radicalisering." Vragen en Antwoorden. Geraadpleegd op oktober 17, 2020. <https://www.platformjep.nl/documenten/vragen-en-antwoorden/wat-werkt-in-het-voorkomen-van-radicalisering>.
- Pligt, J. van der, and Koomen, W. "Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme." PhD diss., University of Amsterdam, 2009.
- Polderislam. "Radicalisering." Geraadpleegd op april 15, 2019. <https://www.polderislam.nl/achtergronden/beleid-ten-aanzien-van-de-islam-in-nederland/radicalisering>.
- Ponsears, Paul, Ruyver, Brice de, Easton, Marleen, Verhage, Antoinette, Noppe, Jannie, Hellinckx, Jo, and Velde, Maarten van de. "Onderzoeksrapport polarisering en radicalisering: een integrale preventieve aanpak." *Universiteit of Gent*, 2010.

- Renty, Silke. "Radicalisering." *Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning*. April 2015. https://www.expoo.be/sites/default/files/atoms/files/dossier_radicalisering_-_expoo.pdf.
- Rueb, Thomas. *Laura H*. Amsterdam: Das Mag Uitgeverij, 2018.
- Schmeets, Henk. "Wie is religieus en wie niet?" *Centraal Bureau voor de Statistiek*. Oktober, 2018. <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2018/43/wie-is-religieus-en-wie-niet->
- Shanjay, Rajesh, and Balgobind, Johan. "Een onderzoek naar processen van radicalisering bij Turkse en Marokkaanse moslimjongeren in Amsterdam." PhD diss., Rijksuniversiteit Groningen, 2008.
- Sieckelinck, Stijn, Winter, Micha de, and San, Marion van. *Idealen op drift, een pedagogische kijk op radicaliserende jongeren*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, 2010.
- Slootman, Marieke, and Tillie, Jean. "Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden." PhD diss., Universiteit van Amsterdam, 2006.
- Swanbroek, Peter. *Case Studie: wat, waar en hoe?* Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers, 2013.
- Tijhaar, Bas. "IS-verdachte uit Apeldoorn opgepakt in Turkije." *Brabants Dagblad*, januari 24, 2018. <https://www.bd.nl/buitenlands/is-verdachte-uit-Apeldoorn-opgepakt-in-Turkije~a302e15e/>.
- Trepp, Maria. Sociale Psychologie. Laatst bewerkt augustus 22, 2017. <https://passagenproject.com/2017/08/22/radicalisering-staircase-terrorism/>.
- Valk, Ineke van de. and Törnberg, Petter. "Monitor moslimdiscriminatie." *Imes, Universiteit van Amsterdam*, no 3. (maart 2017): 21.
- Verhoeven, Nel. *Wat is onderzoek*. Amsterdam: Boom Uitgevers, 2005.
- Verschuren, Piet, and Doorewaard, Hans. *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Lemma, 2007.
- Verseveld, Marloes van, Haan, Mariette de, Kesselring, Marije, and Winter, Micha de. "Migrantenouders willen samen opvoeden in de wijk." *Jeugdkennis*, augustus 27, 2013.
- Wassink, Hartger. "De Post-It methode: betekenisvol en handzaam interviewen." *Kwalon*, november 7, 2018. <https://www.hartgerwassink.nl/werkvormen/werkvormen/de-post-it-interviewmethode/>.

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum. *Terrorisme- en radicaliseringsstudies*. Den Haag: Boom Juridisch, 2017.

Wike, Richard. "Where Terrorism finds support in the muslim world." *Pew Research Center*, mei 23, 2006. <https://www.pewresearch.org/global/2006/05/23/where-terrorism-finds-support-in-the-muslim-world/>.

Bijlagen

1. Interview Guide

Interview vragen Hanneke Heimerikx

Intro:

Welkom. Ik wil u allereerst bedanken voor uw tijd. Mijn naam is Hanneke Heimerikx en ik ben een student aan de Radboud Universiteit. Voor mijn studie doe ik een onderzoek bij gemeente Apeldoorn. Vanuit het jongerenwerk is het signaal gekomen dat opvoeding een mogelijke rol speelt bij radicalisering. Aan de hand van dit signaal wil gemeente Apeldoorn onderzoeken of aanvullend beleid op radicalisering vanuit jeugdzorg wenselijk is. Graag ga ik met u hierover in gesprek.

Het interview zal ongeveer 45 minuten tot een uur duren en zal worden opgenomen. De gegevens worden geanonimiseerd en worden na het onderzoek verwijderd.

Ik zal het interview houden aan de hand van de post-it methode. Dit maakt dat ik elke keer na ongeveer 10 minuten u ga vragen om de kernpunten van uw verhaal op een post-it te schrijven, om die reden zal ik (soms abrupt) het gesprek onderbreken.

Heeft u nog vragen?

1. Wat zijn uw ervaringen met groepen jongeren?
 - a. Wat voor band heb je met ze?
 - b. Waar ontmoet je ze?
 - c. Kom je wel eens jongeren tegen die heel erg bezig zijn met politiek en religie?
 - d. Heb je wel eens het idee dat iemand vatbaar is voor radicalisering? Waarom?
 - e. Waar merk je dat aan? Of hoe weet je dat het niet zo is?
 - f. Hoe ga je daar mee om?

Kunt u wat u zojuist verteld heeft in kernpunten opschrijven op een post it?

2. Kunt u wat vertellen over de invloed van het gezin op radicalisering?
 - a. Als u radicalisering signaleert heeft u dan contact met de ouders?
 - b. Spelen de ouders een rol?
 - c. Zoeken ouders contact met jullie op?

Kunt u wat u zojuist verteld heeft in kernpunten opschrijven op een post it?

3. Hoe ziet u de rol van opvoeding in het radicaliseringsproces?
 - a. Hoe ziet dat er uit? Of waarom niet?
 - b. Ziet u een bepaalde opvoedingsstijl?
 - c. Merkt u een verschil in religieuze beleving tussen ouders en jongeren?
 - d. Heeft de moskee een rol in de religieuze opvoeding?
 - e. We hebben het veel over opvoeding gehad, ziet u nog andere factoren die van invloed zijn?

Kunt u wat u zojuist verteld heeft in kernpunten opschrijven op een post it?

4. De vraag om beleid komt vanuit jeugdzorg vandaag. Wat is de reden daarvan?
 - a. Wat maakt u nu mee dat die behoefte er is?
 - b. Wat zou u willen bereiken met een beleid op radicalisering vanuit jeugdzorg?
 - c. Hoe wordt er nu samengewerkt met de eenheid veiligheid?
 - d. Past het bij uw werk om te bemoeien in gezinnen? (Wat vind u überhaupt van een mogelijke bemoeienis?)
 - e. Vind je het belangrijk om contact te hebben met het gezin? Waarom? Hoe? Of juist waarom niet?
 - f. Past het bij het beroep om te signaleren en zelf preventief te beïnvloeden?
 - g. Met welke beleidsterreinen zou het vraagstuk van radicalisering verbonden moeten zijn?

Kunt u wat u zojuist verteld heeft in kernpunten opschrijven op een post it?

Nu zou ik graag de post-it willen gaan ordenen, naar prioriteit (cluster of beïnvloeding of een andere manier die hier beter bij past?)

5. Heb ik nu iets niet gevraagd wat ik wel zou moeten vragen?
 - a. Wilt u nog iets kwijt?

2. Topiclijst

Color	Name	Groundedness	Density	Number of Groups	Comment	Modification Date
Red	aanleiding	2	0	1		14-mei-19
Light Green	Al gedaan aan radicalisering	24	1	1		14-mei-19
	behoefte beleid	43	4	1		14-mei-19
	behoefte jongerenwerk	26	1	1		14-mei-19
Red	Belang kennis radicalisering	3	0	0		14-mei-19
Light Green	beleid gemeente Apeldoorn	16	8	3		14-mei-19
	beleidsterreinen	5	1	1		14-mei-19
Pink	contact ouders	19	3	1		14-mei-19
Pink	culturele diversiteit respecteren	8	1	1		14-mei-19
Red	definitie radicalisering	2	0	1		14-mei-19
Pink	dialogoog	2	1	1		14-mei-19
Dark Blue	ethisch	42	1	1		14-mei-19
Red	extreem-rechts	4	0	1		14-mei-19
Pink	identiteit	27	3	1		14-mei-19
Pink	invloed imam	3	1	1		14-mei-19
Pink	kennis islam	16	2	1		14-mei-19
Pink	moskee	20	4	1		14-mei-19
Pink	netwerk	45	2	1		14-mei-19
Light Green	niet op de uitvoering	1	1	1		14-mei-19
Pink	opvoeding	46	1	1		14-mei-19
Pink	opvoedingsstijl	13	4	1		14-mei-19
Pink	ouders	26	9	1		14-mei-19
Pink	ouders zoeken contact	12	1	1		14-mei-19
Red	polarisatie	21	2	1		14-mei-19
Light Green	preventie	2	1	0		14-mei-19
Red	propaganda IS	10	1	0		14-mei-19
Pink	religieuze beleving	21	1	1		14-mei-19
Pink	rol jongerenwerk	32	7	1		14-mei-19
Pink	rol ouders	46	1	1		14-mei-19
Pink	rol religie radicalisering	17	3	1		14-mei-19
Red	salafisme	1	0	1		14-mei-19
Red	samenvatting 1	7	0	1		14-mei-19
Pink	samenvatting 2	5	0	1		14-mei-19
Pink	samenvatting 3	2	0	1		14-mei-19
	samenvatting 4	2	0	1		14-mei-19
Light Green	samenwerking Veiligheid	3	1	1		14-mei-19
Red	signalen radicalisering	37	1	1		14-mei-19
Red	situatie gemeente Apeldoorn	27	3	1		14-mei-19
	Taak gemeente	15	1	1		14-mei-19
Pink	taalbarriere	11	1	1		14-mei-19
Pink	vatbaarheid jongeren	32	7	1		14-mei-19
Red	verharden samenleving	2	1	1		14-mei-19
Pink	verschil culturen	41	1	1		14-mei-19

Red	voedingsbodem radicalisering	44	6	1	14-mei-19
	waardering onderzoek	1	0	0	02-mei-19
Pink	weerwoord	23	0	1	14-mei-19
Dark Blue	wenselijkheid beleid	5	2	1	14-mei-19
Pink	zelfreflectie	1	1	1	14-mei-19

3. Codeboom

